

Хмельницький національний університет
Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
Кафедра психології та педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Другий (магістерський)

Освітній рівень

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ

Назва теми

Галузь знань – 05 Соціальні та поведінкові науки

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність – 053 Психологія

Шифр і назва спеціальності

Шифр 24209

номер ІНП

Виконала: студентка II курсу, групи ППМз-23-2

Вікторія ДРИГУЛА

Підпис

Ініціали, прізвище

Керівник: кандидат психологічних наук, доцент

Наталія СУРГУНД

Науковий ступінь, вчене звання

Підпис

Ініціали, прізвище

До захисту допускаю:

Зав. кафедри психології та педагогіки
доктор психологічних наук, професор

Таїсія КОМАР

Підпис

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

8 грудня 2024 р.

Хмельницький, 2024

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
Кафедра психології та педагогіки
Освітній рівень другий (магістерський)
Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
Спеціальність 053 «Психологія»
Освітня програма освітньо-професійна програма «Психологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри психології та педагогіки

Таїсія КОМАР

підпис

протокол № 5 від 14 грудня 2023 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Вікторії ДРИГУЛИ

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ здобувача

1. Тема кваліфікаційної роботи: «Психологічні особливості комунікативних навичок у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру»

Керівник кваліфікаційної роботи: Наталія СУРГУНД, кандидат психологічних наук, доцент
Ім'я, ПРІЗВИЩЕ, науковий ступінь, вчене звання

Затверджено наказом ректора університету від 26 серпня 2024 р. № 60

2. Строк подання здобувачем роботи на кафедру 2 грудня 2024 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали звіту з переддипломної практики, комплекс методів та методик дослідження: методика «Обстеження навичок прохання та називання» Х. Ткач; психолого-педагогічне спостереження; авторська анкета для батьків; методика «Обстеження навичок розуміння мовлення» Х. Ткач

4. Зміст кваліфікаційної роботи: вступ, розділ 1 Теоретичний аналіз підходів особливостей комунікативних навичок дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру висновки до розділу; розділ 2 Емпіричне дослідження психологічних особливостей комунікативних навичок у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру; висновки до розділу; висновки, перелік джерел посилання, додатки.

5. Перелік графічного матеріалу (із зазначенням обов'язкових креслень) 2 таблиці, 11 рисунків

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання

Дата видачі завдання 14 грудня 2023 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів (розділів) кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапу роботи	Прим.
1	Вибір теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження, постановка мети і завдань.	До 02 січня 2024 р.	виконано
2	Визначення теоретико-методологічних засад дослідження. З'ясування актуальності проблеми.	До 03 березня 2024 р.	виконано
3	Оформлення вступу кваліфікаційної роботи.	До 01 вересня 2024 р.	виконано
4	I розділ кваліфікаційної роботи.	До 10 вересня 2024 р.	виконано
5	II розділ кваліфікаційної роботи.	До 01 жовтня 2024 р.	виконано
6	Загальні висновки.	До 01 листопада 2024 р.	виконано
7	Оформлення кваліфікаційної роботи.	До 01 грудня 2024 р.	виконано
8	Попередній захист кваліфікаційної роботи.	___ листопада 2024 р.	виконано
9	Захист кваліфікаційної роботи (відповідно графіку)	___ грудня 2024 р.	виконано

Здобувач Вікторія ДРИГУЛА
Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник роботи Наталія СУРГУНД
Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

АНОТАЦІЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Тема кваліфікаційної роботи «Психологічні особливості комунікативних навичок у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру»

Здобувач Вікторія ДРИГУЛА

Ім'я, ПРИЗВИЩЕ

Керівник Наталія СУРГУНД

Ім'я, ПРИЗВИЩЕ

Кваліфікаційна робота включає 73 сторінки, 2 таблиці, 11 рисунків, перелік джерел посилання складає 30 найменувань, 1 додатка.

Ключові слова: розлад аутистичного спектру, комунікативна сфера, аутизм, психологічні особливості комунікативних навичок, вербальна комунікація, невербальна комунікація.

Об'єкт дослідження: комунікативна сфера дитини дошкільного віку з розладами аутистичного спектру.

Предмет дослідження: психологічні особливості комунікативних навичок у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру.

За результатами дослідження розроблено корекційно-розвивальну програму комунікативних навичок для дітей з РАС дошкільного віку та практичні рекомендації щодо їх застосування.

Одержані результати можуть бути використані у роботі психологів, вихователів, вчителів та батьків щодо особливостей розвитку комунікативних навичок у дітей з РАС.

Дипломник Вікторія ДРИГУЛА
Підпис Ім'я, ПРИЗВИЩЕ

Дата подання кваліфікаційної роботи до захисту 2 грудня 2024 р.

СКОРОЧЕННЯ ТА УМОВНІ ПОЗНАЧКИ

РАС – розлад аутистичного спектру

ЗМІСТ

ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ	11
1.1 Теоретичний аналіз проблеми комунікативних навичок особистості в психолого-педагогічній літературі	11
1.2 Психологічні особливості комунікативних навичок в дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру	14
1.3 Формування комунікативних навичок дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру за допомогою психологічних засобів	19
Висновки до розділу.....	28
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ.....	29
2.1 Організація та методи емпіричного дослідження	29
2.2 Аналіз результатів дослідження психологічних особливостей комунікативних навичок в дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру	33
2.3 Корекційно-розвивальна програма комунікативних навичок для дітей з РАС дошкільного віку та практичні рекомендації щодо їх застосування.....	47
Висновки до розділу	65
ВИСНОВКИ	66
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	68
ДОДАТКИ	71
ДОДАТОК А. Авторська анкета для батьків дітей з РАС	71

ВСТУП

Актуальність теми. Питання ранньої діагностики та корекції дітей з особливостями у розвитку сьогодні є дуже актуальним, оскільки з кожним роком частка здорових новонароджених значно зменшується.

Ми обрали цю тему, тому що порушення розвитку комунікативних навичок є чи не найбільшою проблемою для осіб з розладами аутистичного спектру.

Комунікативні навички - це характеристика, яка вказує на те, як людина може взаємодіяти з іншими, розуміти їх і правильно передавати інформацію, отриману з різних джерел під час спілкування [18].

Дослідники відзначають, що у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру спостерігаються труднощі в формуванні невербальної комунікації. Зокрема, ці діти починають лепетати менше, ніж їх однолітки, і якість їхньої мови відрізняється від звичайної. Було виявлено, що вони не використовують звуки для спілкування і більше грають наодинці, порівняно з дітьми без розладів. Спостереження показали, що діти з аутизмом не вміють адекватно використовувати міміку та жести під час спілкування з дорослими, неохоче підходять до них, не звертають уваги на нові речі та не беруть участі в іграх [13].

Дану проблему вивчали та висвітлювали у своїх працях такі вчені, як В. Лебединський, Р. О. Богдашина, Н. Базима, К. Островська, Т. Скрипник, В.Тарасун, Д. Шульженко та інші. Вони акцентували увагу на труднощах, які мають діти цієї категорії (з розладами аутистичного спектру) в комунікації з іншими людьми, проблемах з вираженням емоцій і почуттів, бажанням побути на самоті [5].

Об'єкт дослідження: комунікативна сфера дитини дошкільного віку з розладами аутистичного спектру.

Предмет дослідження: психологічні особливості комунікативних навичок у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру.

Мета дослідження: на основі теоретичного аналізу та результатів емпіричного дослідження психологічних особливостей комунікативних навичок у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру розробити практичні рекомендації, які сприятимуть їх оптимізації та розвитку.

Для досягнення мети визначили наступні **завдання дослідження:**

1. Здійснити теоретичний аналіз питання психологічних особливостей комунікативних навичок у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру;
2. Емпірично дослідити психологічні особливості комунікативних навичок у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру;
3. Розробити корекційно-розвивальну програму комунікативних навичок у дітей з розладами аутистичного спектру та практичні рекомендації щодо її застосування.

Гіпотеза дослідження: з'ясування психологічних особливостей комунікативних навичок у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру дозволить кваліфіковано розробити корекційно-розвивальну програму комунікативних навичок, спрямовану на цю категорію дітей.

Відповідно до мети і завдань нашого дослідження, були обрані такі **методи дослідження:**

- теоретичні (теоретичний аналіз, порівняння та узагальнення наукових джерел з проблеми дослідження);
- емпіричні (адаптована методика «Обстеження навичок прохання та називання» Х. Ткач; психолого-педагогічне спостереження; розробка анкети для батьків; методика «Обстеження навичок розуміння мовлення» Х. Ткач)

Практичне значення роботи: результати дослідження, розроблена корекційно-розвивальна програма комунікативних навичок у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру та практичні рекомендації щодо її застосування можуть бути використані та застосовані у роботі практичних психологів, вихователів, вчителів та батьків.

Експериментальна база дослідження: Хмельницький психологічний центр «Катарсис». В дослідженні приймали участь 7 дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру та їх батьки.

Апробація результатів дослідження була відображена у таких публікаціях : Сургунд Н., Дригула В. Особливості розвитку комунікативних навичок у дітей з розладами аутистичного спектру. Psychology Travelogs. 2024. № 3. С. 159–166.

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, висновків, переліку джерел посилання (30 найменувань), додатків. Загальний обсяг дипломної роботи складає 72 сторінки тексту, а основна частина – 28 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ

1.1 Теоретичний аналіз проблеми комунікативних навичок особистості в психолого-педагогічній літературі

Поняття комунікативних навичок, навичок спілкування та особистісної підготовки розглядаються з точки зору прагнення до взаємодії та спілкування, ініціативи у встановленні спілкування та енергійності в його процесі. В історичному контексті початок минулого століття був відправною точкою для дослідників, щоб розглянути питання комунікативних навичок у спілкуванні. В перекладі з різних мов комунікацію можна визначити як, передачу інформації, повідомлення, з'єднання, засіб зв'язку [26].

Теоретичні засади психологічних особливостей комунікативних навичок особистості з філософської перспективи були розглянуті в роботах А. А. Бодалева, А. А. Брудно, Л. С. Виготського, І. А. Зимової, М. С. Кагана, М. І. Лісіна, Н. І. Шевандрина та Я. А. Яноушека та ін. Вчені вважають, що здатність до спілкування є ключем до успішної діяльності та джерелом ефективності й благополуччя в подальшому житті дитини [9].

Комунікабельність, одна з найважливіших властивостей людини, виявляється в умінні говорити і слухати. Формування думки через спілкування передбачає навчити дитину задавати запитання та формулювати чіткі відповіді на них, уважно слухати й активно обговорювати, розмірковувати над проблемами, коментувати висловлювання співрозмовника, тобто вчити критично оцінювати та висловлювати свою думку в групі. Це також означає вміння виявляти емпатію до співрозмовника та адаптувати свої висловлювання до інших учасників спілкування. Для того, щоб формування комунікативних

здібностей проходило більш ефективно і успішно, потрібно створювати оптимальні умови для формування здібностей у кожної дитини дошкільного віку, а також необхідно знати особливості спілкування дітей різного віку [3].

Є. Г. Белякова та І. Г. Фомічова вважають, що найважливіше в спілкуванні дітей дошкільного віку - це оточуючі люди і налагодження стосунків з ними, а предметом хвилювання дітей є їх становище серед однолітків [14].

За словами Олени Смирнової, мовленнєвий діалог між дошкільниками (переважно старшого віку) має важливі особливості, які відрізняють його від діалогу між дітьми та дорослими [12].

Згідно з дослідженнями вчених, діти не завжди можуть адекватно виражати свої думки, емоції та відчуття, що є перешкодою для встановлення повноцінного контакту між дорослими та дітьми. Тим не менш, дошкільний вік дуже сприятливий для набуття комунікативних навичок [2].

Діти в цьому віці особливо чутливі до мовних явищ і зацікавлені в осмисленні власного мовного досвіду та розв'язанні комунікативних завдань (Е. І. Негневицкая, З. М. Никитенко, Е. А. Ленська, В. І. Верещагіна) [21].

За теорією Я. Гальперіна основою формування комунікативних навичок лежить діяльнісний підхід. Він здійснює самостійну творчу діяльність кожної дитини дошкільного віку [5].

В. С. Виготський також пропонує застосовувати діяльнісний підхід. На його думку головною умовою виховання дітей та особистісного розвитку є саме спілкування. Спираючись на концепції психологи стверджують, що формування у дітей комунікативних навичок є одним із важливих завдань навчальних закладів, оскільки ефективність і якість процесу спілкування багато в чому залежить від рівня комунікативних умінь суб'єкта спілкування. У своєму дослідженні вчений також підкреслював, що в процесі спілкування і діяльності в колективі формуються основні психологічні структури, які визначають весь подальший перебіг психічних процесів особистості. Вчений довів, що ставлення до майбутнього, життєві плани і світогляд у часі в першу чергу визначаються станом розвитку суспільства [27].

С. В. Латинцевим і В. І. Тесленком були визначені наступні рівні сформованості комунікативної компетентності:

1) Базовий рівень – характеризується відтворенням завдання, в якому переважає запам'ятовування; цей рівень ефективний для швидкого освоєння предмета.

2) Оптимально адаптований рівень – діти дошкільного віку не мають достатніх комунікативних навичок, але виявляють мотивацію (хоча й нерегулярно) і демонструють великий потенціал.

3) Творчо-дослідницький рівень – діти мають добре розвинені комунікативні навички, адекватно реагують у проблемних ситуаціях і готові адаптуватися до інформаційного середовища.

4) Рефлексивне оцінювання – дошкільники здатні самостійно визначати проблеми, що їх цікавлять, і організувати ситуації спілкування для їх вирішення [1].

О. Ф. Кармадонова зазначає, що комунікативні здібності розвиваються безпосередньо в процесі спілкування, і лише шляхом систематичного спілкування можна коригувати розвиток особистості дитини. К. Р. Роджерс акцентує увагу на певному стилі спілкування вихователя з дитиною, створенні атмосфери довіри та толерантності в колективі однолітків як умову формування комунікативної компетентності. Причому в таких відносинах людина змінюється як на свідомому рівні, так і на глибинному рівні своєї особистості[10].

Вчені вважають, що для ефективного формування комунікативних навичок дитини важливо розглянути три аспекти спілкування:

1. Інформативна сторона – відповідає за передачу та збереження інформації.

2. Інтерактивна сторона – реалізується в організації взаємодії під час спільної діяльності.

3. Перцептивна сторона – пов'язана зі сприйняттям і розумінням один одного [16].

Науковці, зокрема доктор педагогічних наук Алла Богуш, володіють уміннями доречно та практично використовувати мову в конкретних ситуаціях, тобто використовувати вербальні та невербальні засоби (міміку, жести, рухи) для вираження власних думок, бажань, розуміння уміння висловлювати наміри, прохання тощо [28]. Результатом формування як лінгвістичних, так і вербальних здібностей є комунікативна компетенція, яка, за визначенням Алли Боргуш, складається з вербальної та невербальної комунікації з метою спілкування, специфічного соціально-побутового спілкування, що розуміється як комплексне використання фізичних засобів. Вміння орієнтуватися в ситуаціях спілкування, ініціативність у спілкуванні [19].

1.2 Психологічні особливості комунікативних навичок в дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру

Проблеми спілкування у випадках розладів аутистичного спектру є складнішими, ніж при мовних розладах. Розлади розвитку експресивної мови можуть проявлятися від німоти до мовлення з багатим словниковим запасом, проте часто супроводжуються численними семантичними помилками (щодо значення слів) та усними прагматичними помилками (щодо використання мови для спілкування). Порушення прагматичних аспектів мови є типовими для людей з розладами аутистичного спектру [4].

Діти з аутизмом відчують великі труднощі в розумінні мови, особливо при формулюванні складних питань. Діти-аутисти, які не можуть говорити, не компенсують цей дефіцит за допомогою жестів і міміки [22]. Незважаючи на розвиток мови вони, як правило, не вміють ініціювати та підтримувати діалог, підтримувати теми, що становлять взаємний інтерес та звертати увагу на контрреакцію співрозмовників. Характерною ознакою аутичної мови є ехолалія. Більшість дітей з аутизмом відчують труднощі з використанням займенників і мовних структур, які мають непряме значення [23].

Діапазон комунікативних і мовних порушень при аутизмі дійсно дуже широкий. Проте, незалежно від того, чи використовує людина з аутизмом мову, найпомітнішими є порушення соціальних аспектів спілкування. Важливо також зазначити, що прагматичні елементи мови піддаються найбільшому впливу в порівнянні з семантикою та синтаксисом [21].

Розвиток комунікативних і мовних навичок — це складний процес, який розпочинається в дитинстві і має великий вплив на розвиток багатьох інших функцій дитини, що, у свою чергу, сприяє успіху в засвоєнні академічних знань.

Розвиток мовних функцій відбувається через комплексну діяльність мозку і тісно пов'язаний із формуванням психічних процесів. Особливості мовного розвитку дітей з розладами аутистичного спектру досліджували такі вчені, як Н. Базима, Т. Коломоєць, К. Островська, Т. Скрипник, В. Тарасун, М. Шеремет, Д. Шульженко та інші. Вони стверджують, що у дітей з розладами аутистичного спектру спостерігаються порушення мови, які залежать від вираженості симптомів конкретної класифікації захворювання [17].

Згідно з дослідженням Т. Коломоєця, ступінь мовної недостатності у дітей з різними формами розладів аутистичного спектру різний, у всіх випадках спостерігаються проблеми розвитку, які пов'язані з когнітивними здібностями дитини, залежать від мовних здібностей, соціальних здібностей та психопатологічних порушень. Час також може вплинути на розвиток мови у дітей з аутизмом. Деякі діти, виростаючи, зовсім не розвивають мову, а інші, навпаки, демонструють значний прогрес у цьому напрямку і починають більше спілкуватися з оточуючими [11].

Д. Шульженко стверджує, що дітям з розладами аутистичного спектру мають особливості мовного розвитку:

- мутизм (повна або часткова нездатність говорити);
- ехолалії, шаблони мовлення, стереотипи мовлення;
- відсутність використання займенників першої особи;
- розвиток мови до механіки моторної сфери (фраза до трьох років);
- перевага монологічного мовлення і аутодіалогів [2].

Н. Байма зробила значний внесок у вивчення мовних особливостей дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру. Вона виявила, що деякі діти мають повну нездатність сприймати голосову інформацію, проявляючи підвищену чутливість до неголосових звуків, слабку або відсутню реакцію на голоси дорослих, а також погану реакцію на прості інструкції та звернену мову. Це ускладнює їх здатність правильно формувати мовленнєві вирази та взаємодіяти в залежності від ситуації [21].

Дослідниця стверджує, що аутизм є одним з найбільш характерних розладів мовного розвитку у дітей з розладами аутистичного спектру:

- мутизм (нездатність говорити);
- ехолалії (повторення почутого слова або фрази) – повторення може відбуватися відразу після того, як почули, або з часом, тобто почуте буде відтворено не відразу, а через деякий час;
- словесні штампи, фразові штампи, фонетика (мимовільне відтворення чужої мови) мови - дані особливості розвитку мови при відмінній пам'яті створюють ілюзію розвитку мови;
- відсутність зверненої мови, невміння взаємодіяти при достатньому розвитку монологічного мовлення;
- автономність мовлення (дитина називає своє ім'я від третьої особи і окремо говорить про себе);
- пізня поява і неправильне вживання особових займенників в розмовній мові, особливо «я» (діти часто говорять «він», «вона» або «ти», коли говорять про себе, а про інших можуть сказати "я");
- порушення семантичних аспектів мови (образна заміна, розширення або охоплення, буквальне звуження розуміння значення слів);
- широке використання неологізмів (самостійно вигаданих слів);
- нездатність складати слова;
- порушення синтаксичної будови мови;
- порушення граматичної будови мови;
- порушення звуковимови;

- порушення інтонації голосу: голос занадто тихий або надто голосний;
- порушення просодичних елементів мови (відхилення від передачі тональності, темпу, ритму, інтонації) та ряд інших [11].

У дослідженнях І. Логвіної описано типи мовних порушень у дітей з розладами аутистичного спектру дошкільного віку:

- 1) Відсутність спілкування.
 - відсутність спілкування через зниження інтересу до навколишнього;
 - затримання становлення вербальних і невербальних контактів;
 - відсутність бажання виражати свої бажання.
- 2) Підвищена комунікабельність:
 - надмірна емоційність у стосунках з іншими;
 - підвищене хвилювання та конфлікт [13].

У монографії «Феноменологія аутизму» Т. Скрипник виділяє чотири групи дітей з особливостями мовного розвитку.

1) Діти, які практично не розмовляють. Здається, що вони лише частково розуміють мову, адже можуть вимовляти короткі слова та однотипні речення тільки в емоційних станах. Вони використовують немовні звуки, такі як цвірінькання, свист або дзюрчання. Ці діти не реагують на зовнішні подразники — біль, холод або голод, і не виявляють страху навіть у небезпечних ситуаціях. У них відсутній сфокусований погляд, а стереотипи проявляються в монотонності поведінки (безцільне пересування, лазіння по меблях, бігання по контурах паркету). При спробі привернути їхню увагу спостерігаються аутоагресивні реакції. Вони можуть годинами спостерігати за вікном, за тим, як промені світла падають на землю чи вулицю.

2) Діти, які взагалі не люблять розмовляти. Вони віддають перевагу висловлювати свої потреби, голосно кричачи або вказуючи на об'єкти, що їх цікавлять. У них спостерігається ехолалія. Хоча вони виглядають незграбно (складається враження, що їхні руки та ноги не слухаються), іноді демонструють

значну вправність у певних діях. Їхні думки є буквальними, а наявність підтексту може викликати напругу.

3) З роками діти можуть говорити на ті самі теми, близькі серцю, і малювати улюблених тварин. Вони добре говорять і часто цитують цілі сторінки улюблених літературних творів, але їх інтонація часто не відповідає тексту, вони не чують співрозмовника при спілкуванні і не схильні до діалогу. Можуть говорити занадто швидко і ніби «застрягли» під час розмови, переставляючи слова відповідно до їх значення. Під час спілкування бачать співрозмовника, але говорять не враховуючи його інтересів. Вони не мають елементарних засобів догляду за собою, не прагнуть до нового, бояться несподіваних змін. Можуть приймати лише ті інновації, які знаходяться під власним контролем. Вони «одержимі» розмовами та переживанням неприємних ситуацій. На відміну від дітей другої групи, їм властиве прагнення відстояти фіксованість власної поведінки, а не прагнення до збереження стабільності в оточенні.

4) Діти, які можуть встановлювати зоровий контакт зі своїми співрозмовниками, але негайно припиняють взаємодію, якщо виникає перешкода. Вони можуть звертатися до близьких за допомогою та емоційною підтримкою. Ця надмірна залежність від дорослих проявляється в невисловлених запитаннях, таких як: «Що ти вважаєш правильним?» або «Якої відповіді ти очікуєш від мене?». Коли йдеться про стереотипи як захист, для них важливим є відчуття «правильності». Обман і зрада є неприйнятними для цих дітей. Спілкуватися та взаємодіяти з ними досить складно: розмова часто тиха і невиразна. Хоча діти спираються на мовлення та діалог, їм важко переказувати текст. Іноді здається, що вони не розуміють простих інструкцій, але з невідомих причин швидко реагують на ситуації та образи, які їх торкаються. В першу чергу вони відчувають слабкість і беззахисність [21].

Загалом, аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що мовний розвиток у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру різний, але у багатьох дітей є відмінні риси. Найвідмітнішою рисою є те, що їх мова майже формально розвинена (слова і фрази повторюються, але їх значення не

розуміється). Крім того, про затримку мовного розвитку можуть свідчити такі ознаки:

- має мале бажання спілкуватися з іншими і не використовує мову для спілкування;
- можливість ехолалії для компенсації обмеженого словникового запасу;
- труднощі з розумінням слів інших людей і відсутність спроби компенсувати цей недолік розумінням жестів і міміки;
- характерні порушення ритму та інтонації мови;
- утруднене сприйняття і розуміння переносного значення слів і фраз, а тому відсутність почуття гумору;
- фонологічні процеси формуються повільно;
- зоровий контакт не встановлюється (дитина не дивиться в очі співрозмовнику, не просить взяти її за руку, не використовує міміку, зорова увага короткочасна і вибіркова);
- мова не включається в процес діяльності; функція мовної пізнавальної діяльності недостатня; немає зв'язку між дією, зображенням і словами [3].

Отже, наразі існує широкий спектр наукових публікацій, що стосуються порушень комунікативного розвитку дітей з розладами аутистичного спектру в дошкільному віці. Однак, незважаючи на численні дослідження, спрямовані на корекцію окремих порушень, залишається актуальною потреба вивчення методів удосконалення формування комунікативних навичок у дітей з різними класифікаціями захворювань.

1.3 Формування комунікативних навичок дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру за допомогою психологічних засобів

Навички комунікації відіграють важливу роль у житті кожної людини, адже вони сприяють налагодженню соціальних стосунків із зовнішнім світом.

Проте діти з розладами аутистичного спектру стикаються з труднощами у встановленні комунікації, тому їм необхідна допомога в її формуванні за допомогою різних психологічних методів, таких як ігрова діяльність, арт-терапія та музикотерапія. Розглянемо кожен із цих методів окремо.

Більшість авторів таких як О. Нікольська, Є. Баєнська, М. Ліблінг, С. Морозов, R. Jordan, L. Kanner, B. Prizant, M. Rutter, H. Tager-Flusberg, A. Schuler тощо вважають, що гра є однією з найефективніших засобів формування комунікативних навичок у дітей з розладами аутистичного спектру. Ігри - це заняття, які не створюють художньої цінності, а призначені для розваги та навчання [7].

Ігрова поведінка зазвичай має такі форми:

- гра за допомогою маніпуляцій. Діти не цікавляться функціональними особливостями предметів та іграшок, а виконують прості дії, такі як катання, піднімання, опускання, кидання;
- упорядкування (розташування об'єктів у певному порядку – один на одному, один біля одного, один в одному тощо);
- функціональна гра, коли діти грають предметами відповідно до їх характерних особливостей, наприклад годування ляльки або набирання піску у відро;
- символічна гра, дозволяє дитині наділити предмети властивостями, які їм не притаманні. Наприклад, лялька «п'є» чай з порожньої чашки або катається на палиці, як кінь. Діти приписують об'єкту властивості, яких немає («Ця лялька має брудне обличчя») і ставляться до відсутнього об'єкта так, ніби він все ще там («Якщо склянка порожня, вона наповнена водою») [24].

Діти з розладом аутистичного спектру характеризуються монотонною грою, повторюваними рухами та відсутністю ініціативи під час гри. Тому дуже важливо навчити дитину ігровій діяльності, заснованій на її особистих інтересах. Спочатку грати потрібно тільки тими предметами та іграшками, які подобаються малюкові. Нові предмети не варто вводити всі відразу. Всі дії над об'єктами повинні бути вимовлені кілька разів.

Гру з дітьми з аутизмом слід починати індивідуально, і лише після того, як діти оволодіють функціональними аспектами гри, можна формувати маленькі команди дітей і розвивати навички спілкування в групах. В ігровій формі можна передати соціальні норми стосунків між людьми, дати уявлення про особливості різних професій, відпрацювати сферу сімейних та особистих стосунків [29].

Розпочинати гру з дітьми з аутизмом доцільно з найелементарніших завдань:

- Навчити дитину спостерігати за ігровою поведінкою дорослого та наслідувати її з підтримкою дорослих.
- Навчити повторювати дії з іграшками або предметами.
- Сприяти інтересу дітей до ігрових рухів шляхом імітації та демонстрації рухів дорослих.
- Виховати у дітей емоційне ставлення до ігрових предметів та іграшок.
- Викликати у дітей інтерес до рухливих ігор.
- Сприяти зацікавленню в інсценуваннях епізодів знайомих казок.
- Навчити взаємодії в команді, не заважаючи один одному [30].

У дітей з аутизмом зазвичай є одна або кілька улюблених ігор. Ці ігри дозволяють дітям годинами маніпулювати предметами та виконувати специфічні дії.

Основними характеристиками таких стереотипних ігор є:

- мета, логіка та дії гри часто незрозумілі іншим;
- у цій грі учасниками є лише самі діти;
- відтворюваність – діти повторюють ті самі дії та операції знову і знову;
- послідовність – після встановлення гра залишається незмінною протягом дуже тривалого часу;
- тривалість – діти можуть грати в такі ігри роками.

Здебільшого типові дитячі ігри залишаються таємницею для оточуючих і передбачають повторювані дії та маніпуляції з предметами, але без видимих дій.

Наприклад, дитина ходить по колу, наспівує незрозумілу пісеньку і час від часу піднімає руку. Або годинами ліпить з глини дивні абстрактні форми, які не змінювалися місяцями. Через це дорослим важко брати участь у таких іграх. Щоб організувати участь у грі буквально «на дотик», потрібно пробувати різні методи. У цій стереотипній грі діти розміщуються в спеціальних рядах і відразу відрізняються від інших дітей. Їхня дивна поведінка викликає цікавість оточуючих, чим часто шкодить рідним дитини.

Позитивні аспекти стереотипної гри включають створення спокійної та комфортної обстановки. Якщо поведінка дитини виходить з-під контролю і її емоції загострюються, можна допомогти повернути її в рівновагу, залучивши до стереотипної гри. Ці ігри, з якими дитина-аутист починає корекційну роботу, стають основою для подальшої взаємодії, оскільки іншого шляху немає [7].

Щоб навчитися використовувати потенціал стереотипної гри під час занять, потрібно зрозуміти його джерела. Чому діти з аутизмом повторюють одну і ту ж поведінку годинами поспіль? Аналізуючи результати спостереження за дитиною в такі моменти, можна зробити висновок, що ситуація, в якій вона повторює знайомі їй дії, сама по собі приємна, оскільки все відомо наперед. Крім того, дитина відчуває видиму радість. Наявність комфорту та відчуття задоволення – ці дві тези складають основу використання стереотипних ігор як основи взаємодії з дітьми.

Головна мета полягає не в тому, щоб завадити грі (як зазвичай буває), а в тому, щоб дати дитині зрозуміти, що ви теж можете отримати від неї користь. На цьому етапі слід докласти максимум зусиль, щоб завоювати довіру дитини. Якщо ви терплячі та наполегливі, ваша дитина обов'язково довірятиме вам, і ви будете тим, від кого вона шукатиме розуміння та допомоги [29].

Метою сенсорних ігор є дарування дітям нових відчуттів. Відчуття можуть бути самими різними:

- зорові (наприклад, дитина бачить яскраві кольори, які переходять один в одного, змішуються);

- слухові (дитина вчиться чути і розрізняти різні звуки, від шелесту впалого листа до звуків музичних інструментів);
- тактильні (те, що дитина відчуває на дотик). Це матеріали з різноманітною текстурою, від м'яких махрових рушників до прохолодних, гладких скляних поверхонь; а також предмети різних розмірів і форм (великі м'ячі та маленькі намистини, різні кульки та кубики, зіткнення, обійми з іншими людьми тощо);
- рухові (відчуття руху тіла в просторі та ритм руху – ходьба, біг, танець);
- нюхові (дитина вчиться вдихати і розрізняти різні запахи навколишнього світу, від запаху шніцеля і маминих духів до запаху дерев'яних парканів і залізних плит);
- смакові (діти пробують і вчать розрізняти смаки різних продуктів і страв) [7].

Таким чином, проведення сенсорної гри вирішує такі проблеми.

- переживати приємні емоції, які позитивно впливають на настрій і поведінку дитини;
- поява емоційного контакту з дорослими, поява в житті дитини людини, яка її розуміє, відкриває нові можливості для проведення корекційних заходів і впливу на хід подальшого розвитку дитини;
- діти отримують нову сенсорну інформацію, важливу для розширення уявлень про навколишній світ;
- введення нового соціального змісту в ігри через внесення історій, які загалом знайомлять дітей зі світом людей і дають їм нові уявлення про соціальні стосунки [29].

Види сенсорних ігор:

- Кольорові. Діти можуть малювати малюнки, використовуючи кольорові фарби на папері, камінчиках і склі. Ця діяльність активізує не лише зорові, а й тактильні відчуття. Для закріплення знань про кольори можна

розфарбовувати воду. Щоб зробити гру ще ефективнішою, можна додати мило або шампунь, щоб створити кольорову піну.

- З водою. Вода має позитивний вплив на емоційний стан і допомагає розслабитися. Існує безліч способів гри, наприклад, наливати воду в різні ємності, створювати фонтан, тримаючи руку під струменем води, або грати з лійкою. Якщо трохи пофантазувати зі столиком для ванни, можна «перетворити» ванну на озеро чи океан.

- З крупами та іншими природними матеріалами. Ігри з такими матеріалами сприяють розвитку дрібної моторики рук і розвитку мови. Можна створити сенсорну скриньку, використовуючи не лише природні матеріали, а й улюблені дитячі іграшки, такі як невеликі машинки чи фігурки конструктора. Також підходять вирізання аплікацій або малювання на піску чи манці. Під час занять із сипучими матеріалами зручно використовувати спеціальні столи з підсвічуванням, що зацікавить дітей і спростить прибирання. Як альтернативу можна використовувати просту картонну коробку або миску.

- Зі світлом і тінню. Можна створити на стіні справжній театр тіней за допомогою ламп, ліхтариків і свічок. Також цікаво використовувати дзеркало для гри з сонячними зайчиками. Дзеркальна куля також може справити враження та додати атмосферності до гри.

- Рольові ігри. Такі ігри ефективно розвивають соціальні навички. Граючи, дитина не лише уявляє різні образи, а й переживає нові почуття та емоції. В ролі лікарів, продавців чи вчителів діти можуть відтворювати ситуації, які можуть лякати в реальному житті. Це також сприяє дружбі з іншими дітьми, адже разом можна відтворювати казки. Для цього зручно використовувати магнітну дошку та кілька магнітів-звірів, а також будиночок, щоб відтворити будь-яку казку.

- Рухові ігри. Стрибки, кидання м'яча, біг та плескання в долоні сприяють розтяжці, розвитку рівноваги та зміцненню м'язів. Проста зарядка може стати цікавішою та веселішою, якщо виконувати її на сенсорній доріжці. Можна також використовувати різні тренажери, про які вже згадувалося.

Важливо контролювати фізичну активність і стежити за ознаками втоми під час активних ігор. Якщо до гри додати ритмічні віршики або дитячі пісні, це зробить її більш веселою і привабливою для дітей.

- Комуникативні ігри — це ігри, метою яких є залучення дітей до міжособистісних стосунків, розвиток соціальних навичок поведінки та створення умов для вільного і природного розвитку особистісних якостей дитини.

Комунікаційні ігри класифікуються за функціями, які вони виконують у динаміці дитячого спілкування:

- Тактильні ігри, в яких діти торкаються один одного або тримаються за руки (наприклад, «Ніжні ланцюжки», «Тісто»).

- Парні ігри, що включають пластичні діалоги, спрямовані на розвиток невербальної комунікації (такі як «Дзеркало» і «Роби те, що роблю я»).

- Ритмо-інтонаційні ігри з іменами — це вправи, які спонукають дітей реагувати на власне ім'я. Це особливо важливо для дітей з РАС, оскільки допомагає їм встановити зв'язок із собою. Такі ігри також надають можливість уявити себе в різних ролях, таких як «равлик» або «командир», що сприяє розвитку креативності та уяви.

- Пластичні ігри-імпровізації (за мотивами казок «Рукавички», «Колобок», «Ріпка») сприяють розвитку уяви та емоційно виразних рухів. У цих іграх діти можуть відтворювати персонажів та сюжети, що допомагає їм виражати емоції через рух і покращує навички невербальної комунікації [7].

У комуникативних іграх кожна дитина привертає увагу інших, що дозволяє їй побачити себе з боку та відчути свою значимість у команді. Звучання власного імені в чужих устах (під час гри з іменами) викликає позитивні емоції та готує дітей до дружніх стосунків. Чітка і голосна вимова імені допоможе дитині впоратися зі збентеженням і відчути впевненість у собі.

Комуникативні ігри охоплюють майже весь дитячий фольклор і враховують вікові психофізіологічні особливості, інтереси та творчий потенціал

дітей. Ці ігри сприяють розвитку соціальних навичок і дозволяють дітям виявляти свою креативність у процесі спілкування та взаємодії.

Формування комунікативних навичок у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру (РАС) за допомогою арт-терапії є важливим напрямком корекційної роботи. Арт-терапія включає різні види творчої діяльності, такі як малювання, ліплення, колажування та театралізація, що сприяють розвитку емоційної виразності і комунікації.

Основні аспекти:

1. Емоційна виразність: Арт-терапія надає дітям можливість візуалізувати свої емоції та переживання, що допомагає їм краще розуміти свої почуття і висловлювати їх.

2. Соціальна взаємодія: Спільна творча діяльність заохочує дітей до взаємодії один з одним, що сприяє розвитку навичок спілкування та формування дружніх стосунків.

3. Розвиток мовлення: Процес створення творчих робіт стимулює дітей до вербального спілкування, оскільки вони можуть описувати свої малюнки, розповідати про свої відчуття та ідеї.

4. Творча активність: Арт-терапія сприяє розвитку уяви і креативності, що є важливими аспектами в комунікації та соціалізації.

5. Безпечне середовище: Творчість у невимушеній обстановці знижує стрес і тривожність, дозволяючи дітям комфортно висловлювати свої думки і почуття.

6. Індивідуальний підхід: Арт-терапевти можуть адаптувати заняття до потреб кожної дитини, що забезпечує більш ефективну корекцію і розвиток [8].

Приклади активностей:

- Малювання емоцій: Діти можуть малювати свої почуття, що допомагає їм візуалізувати і обговорити свої емоції.

- Ліплення: Створення фігурок з пластиліну чи глини, що сприяє розвитку дрібної моторики і спілкування під час групової роботи.

- Казкотерапія: Використання казок для створення ілюстрацій, що допомагає дітям навчитися структурувати думки і розвивати мовлення.

Арт-терапія стає потужним інструментом у формуванні комунікативних навичок у дітей з РАС, адже вона не лише допомагає їм виражати себе, але й сприяє соціалізації та розвитку стосунків з оточуючими.

Формування комунікативних навичок у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру (РАС) за допомогою музикотерапії є ефективним методом корекції. Музикотерапія сприяє розвитку слухового сприйняття, покращує емоційний стан і стимулює соціальну взаємодію [15].

Основні аспекти:

1. Емоційна виразність: Музика допомагає дітям виражати свої емоції, розвивати чуттєвість і соціальні навички.

2. Комунікаційні навички: Через спів, гру на музичних інструментах або ритмічні вправи діти вчаться взаємодіяти один з одним, покращуючи свої навички спілкування [20].

3. Слухове сприйняття: Музикотерапія тренує слух, що є важливим для розуміння мовлення та соціальних сигналів.

4. Групова взаємодія: Спільні музичні заняття сприяють формуванню почуття єдності та співпраці, що є критично важливим для розвитку комунікативних навичок.

5. Індивідуальний підхід: Музикотерапевти можуть адаптувати заняття до індивідуальних потреб кожної дитини, забезпечуючи комфортні умови для розвитку.

6. Творча активність: Музика стимулює творчість, що сприяє розвитку уяви та здатності до самовираження [6].

Таким чином, музикотерапія є потужним інструментом для формування комунікативних навичок у дітей з РАС, адже вона забезпечує не тільки розвагу, але й ефективну корекцію мовленнєвих і соціальних порушень.

Висновки до розділу

У першому розділі проведено теоретичний аналіз психологічних особливостей комунікативних навичок у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру.

Встановлено, що комунікативні навички є надзвичайно важливими для людини, адже лише дитина з добре розвиненими комунікативними здібностями може взаємодіяти з іншими, розуміти їх та адекватно передавати інформацію, отриману з різних джерел під час спілкування.

Проаналізовано, що діти з розладами аутистичного спектру часто не вміють правильно використовувати міміку та жести у спілкуванні з рідними, не виявляють бажання підходити до дорослих і не звертають уваги на нові речі. Вони також рідко беруть участь у грі та не використовують звуки для спілкування, а частіше граються з ними самостійно, ніж діти з нормальним розвитком.

Розглянуто способи формування комунікативних навичок за допомогою різних психологічних засобів, таких як ігрова діяльність, арт-терапія та музикотерапія. Ігрова діяльність є важливим інструментом у формуванні комунікативних навичок у дітей з РАС, допомагаючи їм адаптуватися до соціального середовища та покращувати якість їхнього спілкування. Арт-терапія, у свою чергу, сприяє розкриттю внутрішніх бажань дитини через творчу діяльність. Музикотерапія є ефективним засобом для розвитку слухового сприйняття у дітей з розладами аутистичного спектру. Вона покращує емоційний стан, зменшуючи тривожність і напругу, а також стимулює соціальну взаємодію. Через музику діти отримують можливість висловлювати свої емоції, взаємодіяти з однолітками та дорослими, що сприяє формуванню комунікативних навичок. Активності, пов'язані з музикою, такі як спільне співання, гра на інструментах або імпровізація, допомагають розвивати увагу, слухову пам'ять і вміння працювати в команді.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ

2.1 Організація та методи емпіричного дослідження

Для діагностичного дослідження та корекції нашого питання ми обрали 7 дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру, також були залучені їхні батьки, для яких ми розробили анкету. Дослідження проводилося в психологічному центрі «Катарсис».

Існує чимало методик для дослідження комунікативних навичок, проте більшість із них розроблені за кордоном і вимагають додаткового навчання. На жаль, у нашій країні цей напрямок поки не здобув широкої популярності серед дослідників в плані дослідження. Це створює потребу у розвитку власних адаптованих методів, що враховують специфіку нашого контексту та потреби дітей.

Дослідженнями діагностики комунікативних навичок займалися такі науковці: В. Лебединський, Р. О. Богдашина, Н. Базима, К. Островська, Т. Скрипник, В. Тарасун, Д. Шульженко, А. А. Бодалева, А. А. Брудно, Л. С. Виготський, І. А. Зимова, М. С. Каган, М. І. Лісін, Н. І. Шевандрин, Я. А. Яноушек та інші [1].

Діагностичний інструментарій для оцінки комунікативних навичок дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру може включати кілька основних методик:

1. Спостереження: Структуроване спостереження за взаємодією дітей у групових і індивідуальних ситуаціях. Важливо фіксувати, як дитина спілкується з ровесниками та дорослими, чи використовує міміку, жести, або вербальне спілкування.

2. Методика Христини Ткач: «Обстеження мовленнєвого розвитку дітей з аутизмом і тяжкими порушеннями мовлення». Ця методика дозволяє оцінити мовленнєвий розвиток і виявити специфічні проблеми [25].

3. Методика «Розповідь» І. Мартиненко: Використання розповідей або казок для оцінки здатності дитини до спілкування, вміння вибудовувати логічні зв'язки і розуміти зміст.

4. Інтерв'ю з батьками: Залучення батьків до діагностики через заповнення анкет або опитувальників, які допоможуть зрозуміти, як дитина взаємодіє вдома і в соціумі.

5. Ігрові методики: Використання ігор, які стимулюють спілкування, наприклад, рольові ігри або спільне виконання завдань. Це допоможе оцінити, наскільки дитина може взаємодіяти з іншими у невимушеній обстановці.

6. Арт-терапевтичні методи: Включення творчих завдань (малювання, ліплення), які дозволяють дитині виразити свої емоції і переживання, а також полегшити комунікацію.

Цей діагностичний інструментарій дозволяє комплексно оцінити комунікативні навички дітей з РАС, враховуючи їх індивідуальні особливості та потреби.

Для досягнення поставленої нами мети ми вирішили використати такі методики:

1. Адаптована методика «Обстеження навичок прохання та називання» Х. Ткач;
2. Психолого-педагогічне спостереження;
3. Авторська анкета для батьків;
4. Методика «Обстеження навичок розуміння мовлення» Х. Ткач.

На нашу думку за допомогою цих методик можна чітко визначити рівень комунікативних навичок у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру.

Дослідження проводилося індивідуально. Для кожної дитини було підготовлено матеріали з якими вони працювали.

Опис адаптованої методики «Обстеження навичок прохання та називання»

Х. Ткач

1. Обстеження навичок прохання

Мета: визначити рівень навичок прохання

Завдання 1. Використання вказівного жесту

Обладнання: мотиваційний стимул (їжа, улюблена іграшка).

Інструкція: Перед дитиною з розладом аутистичного спектру кладуть мотиваційний предмет, коли дитина концентрує увагу на предметі педагог задає питання: «Що ти хочеш?».

Завдання 2. Висловлення прохання про допомогу.

Обладнання: складне завдання, яке не відповідає рівню розвитку дитини.

Інструкція: Дитині з розладом аутистичного спектру пропонується ускладнене завдання, яке не відповідає її можливостям. Педагог фіксує, чи може дитина попросити про допомогу.

Завдання 3. Дитина просить про припинення діяльності, яка не приємна.

Обладнання: машинки, трек, кульки, лабіринт.

Інструкція: Дитині з розладом аутистичного спектру пропонується спускати машинку по треку, педагог всіляко перешкоджає, робить перепони. Дитина має продемонструвати педагогові, що його діяльність не приємна та просить припинити.

2. Обстеження навички називання.

Мета: визначити рівень навичок називання

Завдання 1. Називання за звучанням.

Обладнання: аудіозаписи звуків тварин.

Інструкція: Психолог пропонує дитині послухати звуки та виявити, якій тварині він належить.

Завдання 2. Називання предметів на основі тактильних відчуттів.

Обладнання: мішечок із знайомими предметами.

Інструкція: Психолог демонструє знайомі предмети, а потім кладе їх в мішечок (Наприклад, м'ячик, машинка, лопатка та ін.). Дитині з розладом

аутистичного спектру старшого дошкільного віку пропонується «Чарівний мішечок», в який необхідно опустити руку визначити предмет, що там знаходиться.

Завдання 3. Називання дії предмета.

Обладнання: картинки із зображенням людей, тварин, які виконують певну дію.

Інструкція: Перед дитиною викладається картинка, педагог надає словесну інструкцію: «Хто зображений на картинці?», «Що робить?». Наприклад, собачка спить, білка стрибає, котик їсть та ін.

Опис психолого-педагогічного спостереження.

Мета: спостерігати за дітьми дошкільного віку з розладами аутистичного спектру в умовах взаємодії з оточуючими та оцінити взаємодії за різними критеріями

Спостереження полягає в систематичному і цілеспрямованому сприйнятті дитини з метою виявлення специфічних змін поведінки в конкретних умовах.

Критерії оцінювання:

- Реакції на спроби пограти з нею
- Спроб наслідувати поведінку інших людей
- Реакції на своє ім'я
- Невербальні засоби комунікації (жести, міміка, зоровий контакт)

Опис анкетування для батьків

Анкетування батьків проводилося індивідуально в умовах психологічного центру. Основною метою анкетування батьків стало визначення особливостей комунікації дітей з розладами аутистичного спектру. Анкета включала відповіді на питання «Так», «Ні», а також коментарі до кожного питання для того щоб виявити мотиваційні стимули для встановлення контакту та комунікації з дитиною з розладами аутистичного спектру.

Перед початком проведення самого дослідження батькам була представлена інструкція з поясненням для чого проводиться це анкетування та для чого будуть використані результати в подальшому.

Опис методики «Обстеження навичок розуміння мовлення» Х. Ткач

Мета: визначити рівень навичок розуміння мовлення

Обладнання: картинки із зображенням тварин, посуду, набір матеріалів справжніх або іграшкових предметів (ложку, чашку тощо), список інструкцій, предмети для обстеження розуміння кольорів.

Методика складається з таких завдань за допомогою яких можна було визначити який рівень дитини:

- завдання 1. Реакція на ім'я
- завдання 2. Розрізнення близький людей
- завдання 3. Розрізнення мотиваційних та немотиваційних предметів
- завдання 4. Виконання інструкцій у контексті
- завдання 5. Розрізнення частин тіла людини
- завдання 6. Розрізнення частин тіла тварин
- завдання 7. Знання основних кольорів

2.2 Аналіз результатів дослідження психологічних особливостей комунікативних навичок в дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру

В дослідженні приймали участь 7 дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру. Дослідження проводилося індивідуально.

За адаптованою методикою «Обстеження навичок прохання та називання» Х. Ткач були отримані такі результати:

Обстеження навичок прохання:

Завдання 1. Використання вказівного жесту

Василь – використовує вказівний жест, бере за руку психолога, підводить до столу тим самим демонструючи прохання. У нього середній рівень.

Вадим - використовує вказівний жест, щоб отримати бажане після почутого запитання. У нього високий рівень.

Роман - використовує вказівний жест частково, до запитання. У нього середній рівень.

Марк - одразу бере бажаний предмет без використання вказівного жесту. У нього низький рівень.

Ліля - використовує вказівний жест, щоб отримати бажане після почутого запитання. У неї високий рівень.

Тарас - використовує вказівний жест, щоб отримати бажане після почутого запитання. У нього високий рівень.

Анна - використовує вказівний жест, щоб отримати бажане після почутого запитання. У неї високий рівень.

Завдання 2. Висловлення прохання про допомогу

Василь - використовує вказівний жест, бере за руку психолога, підводить до столу тим самим демонструючи прохання. У нього середній рівень.

Вадим - словесно просить про допомогу, повертає увагу дорослого. У нього високий рівень.

Роман - використовує вказівний жест, бере за руку психолога, підводить до столу тим самим демонструючи прохання. У нього середній рівень.

Марк - самостійно намагається впоратися із завданням, у разі невдачі демонструє небажану поведінку. У нього низький рівень.

Ліля - використовує вказівний жест, бере за руку психолога, підводить до столу тим самим демонструючи прохання. У неї середній рівень.

Тарас - використовує вказівний жест, бере за руку психолога, підводить до столу тим самим демонструючи прохання. У нього середній рівень.

Анна - використовує вказівний жест, бере за руку психолога, підводить до столу тим самим демонструючи прохання. У неї середній рівень.

Завдання 3. Дитина просить припинення діяльності, яка не приємна.

Василь - не звертає уваги на перепони, вокалізує або демонструє небажану поведінку. У нього низький рівень.

Вадим - говорить прості слова або склади, показує психологові не заважати. У нього середній рівень.

Роман - не звертає уваги на перепони, вокалізує або демонструє небажану поведінку. не звертає уваги на перепони, вокалізує або демонструє небажану поведінку. У нього низький рівень.

Марк - не звертає уваги на перепони, вокалізує або демонструє небажану поведінку. У нього низький рівень.

Ліля - говорить прості слова або склади, показує психологові не заважати. У неї середній рівень.

Тарас - говорить прості слова або склади, показує психологові не заважати. У нього середній рівень.

Анна - словесно просить не заважати психологові їй гратися. У неї високий рівень.

На рис. 2.1 зображено показники навичок прохання у дітей дошкільного віку з РАС. За результатами, 57% дітей демонструють середній рівень навичок прохання, 29% - високий рівень, тоді як лише 14% мають низький рівень цих навичок.

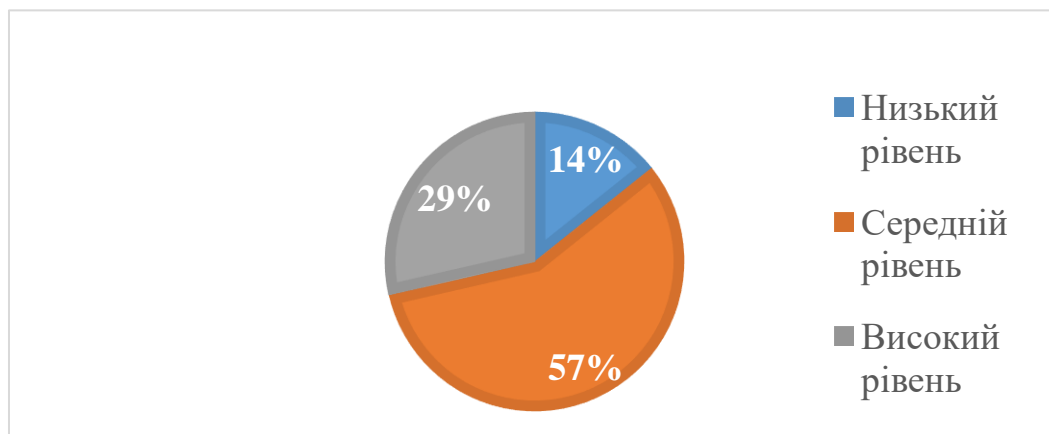

Рисунок 2.1 – Показники навички прохання

Обстеження навички називання:

Завдання 1. Називання за звучанням

Василь - частково впізнає звуки тварин. У нього середній рівень.

Вадим - частково впізнає звуки тварин. У нього середній рівень.

Роман - не розпізнає звуки тварин. У нього низький рівень.

Марк - не розпізнає звуки тварин. У нього низький рівень.

Ліля - частково впізнає звуки тварин. У неї середній рівень.

Тарас - частково впізнає звуки тварин. У нього середній рівень.

Анна - частково впізнає звуки тварин. У неї середній рівень.

Завдання 2. Називання предметів на основі тактильних відчуттів

Василь - не може визначити предмет. У нього низький рівень.

Вадим - не може визначити предмет. У нього низький рівень.

Роман - не може визначити предмет. У нього низький рівень.

Марк - не може визначити предмет. У нього низький рівень.

Ліля - не може визначити предмет. У неї низький рівень.

Тарас - не може визначити предмет. У нього низький рівень.

Анна - не може визначити предмет. У неї низький рівень.

Завдання 3. Називання дії предмета

Василь - важко відповідати на запитання. У нього низький рівень.

Вадим - важко відповідати на запитання. У нього низький рівень.

Роман - важко відповідати на запитання. У нього низький рівень.

Марк - важко відповідати на запитання. У нього низький рівень.

Ліля - важко відповідати на запитання. У неї низький рівень.

Тарас - важко відповідати на запитання. У нього низький рівень.

Анна - важко відповідати на запитання. У неї низький рівень.

На рисунку 2.2 зображено показники навичок називання у дітей дошкільного віку з РАС. За результатами, 100% дітей демонструють низький рівень цих навичок.

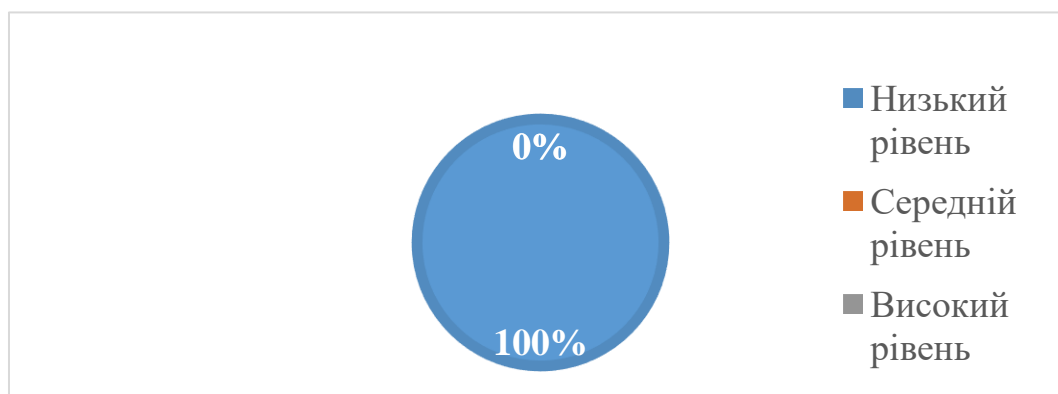

Рисунок 2.2 – Показники навички називання

За психолого-педагогічним спостереженням, було отримано наступні результати, які представлено у таблиці 2.1

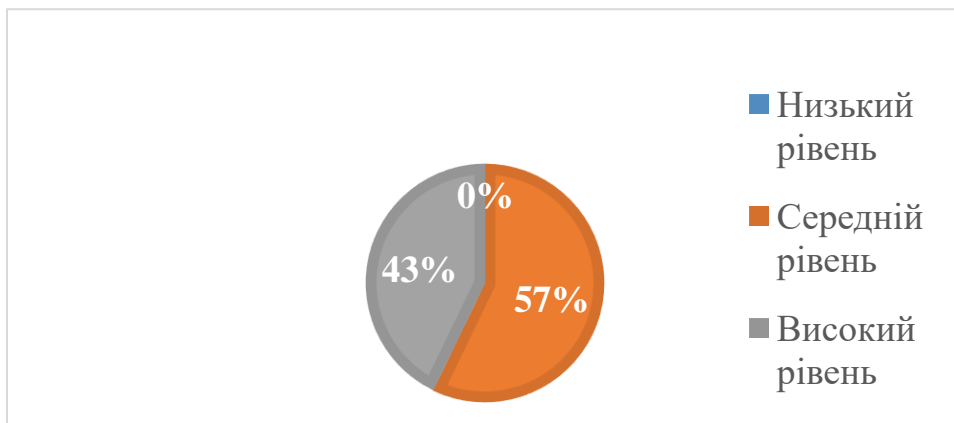
Таблиця 2.1 – Показники психолого-педагогічного спостереження

Ім'я дитини	Критерії	Рівень	Сумарний бал
Василь	<ul style="list-style-type: none"> - Реакції на спроби пограти з нею - Спроби наслідувати поведінку інших людей - Реакції на своє ім'я - Невербальні засоби комунікації (жести, міміка, зоровий контакт) 	<p>2 – достатньо виражені</p> <p>2 – достатньо виражені</p> <p>2 – достатньо виражені</p> <p>2 – достатньо виражені</p>	8 балів – середній рівень
Вадим	<ul style="list-style-type: none"> - Реакції на спроби пограти з нею - Спроби наслідувати поведінку інших людей - Реакції на своє ім'я - Невербальні засоби комунікації (жести, міміка, зоровий контакт) 	<p>3 – яскраво виражені</p> <p>3 – яскраво виражені</p> <p>3 – яскраво виражені</p> <p>2 – достатньо виражені</p>	11 балів – високий рівень
Роман	<ul style="list-style-type: none"> - Реакції на спроби пограти з нею - Спроби наслідувати поведінку інших людей - Реакції на своє ім'я - Невербальні засоби комунікації (жести, міміка, зоровий контакт) 	<p>1 – слабо виражені</p> <p>1 – слабо виражені</p> <p>1 – слабо виражені</p> <p>1 – слабо виражені</p>	4 бали – середній рівень
Марк	<ul style="list-style-type: none"> - Реакції на спроби пограти з нею - Спроби наслідувати поведінку інших людей - Реакції на своє ім'я 	<p>1 – слабо виражені</p> <p>1 – слабо виражені</p> <p>1 – слабо виражені</p> <p>1 – слабо виражені</p>	4 бали – середній рівень

Продовження таблиці 2.1

	- Невербальні засоби комунікації (жести, міміка, зоровий контакт)		
Ліля	- Реакції на спроби пограти з нею - Спроби наслідувати поведінку інших людей - Реакції на своє ім'я - Невербальні засоби комунікації (жести, міміка, зоровий контакт)	2 – достатньо виражені 2 – достатньо виражені 2 – достатньо виражені 2 – достатньо виражені	8 балів – високий рівень
Тарас	- Реакції на спроби пограти з нею - Спроби наслідувати поведінку інших людей - Реакції на своє ім'я - Невербальні засоби комунікації (жести, міміка, зоровий контакт)	3 – яскраво виражені 2 – достатньо виражені 3 – яскраво виражені 2 – достатньо виражені	10 балів – високий рівень
Анна	- Реакції на спроби пограти з нею - Спроби наслідувати поведінку інших людей - Реакції на своє ім'я - Невербальні засоби комунікації (жести, міміка, зоровий контакт)	2 – достатньо виражені 2 – достатньо виражені 1 – слабо виражені 2 – достатньо виражені	7 балів – середній рівень

На рисунку 2.3 представлено результати психолого-педагогічного спостереження, де видно, що 57% дітей мають середній рівень за наведеними критеріями, тоді як 43% демонструють високий рівень навичок.

Рисунку 2.3 – Показники психолого-педагогічного спостереження

Для визначення особливостей комунікації дітей з розладами аутистичного спектру ми розробили анкетування для батьків. Провівши дослідження, отримали наступні результати, які наведено у таблиці 2.2

Таблиця 2.2 – Показники анкетування батьків

Ім'я дитини	Рівень розвитку комунікативних навичок
Роман	Середній рівень
Анна	Середній рівень
Марк	Низький рівень
Василь	Високий рівень
Вадим	Високий рівень
Тарас	Високий рівень
Ліля	Високий рівень

На рисунку 2.4 представлені показники анкетування батьків, які показують, що 45% дітей мають середній рівень розвитку комунікативних навичок, 32% демонструють високий рівень, а 23% мають низький рівень.

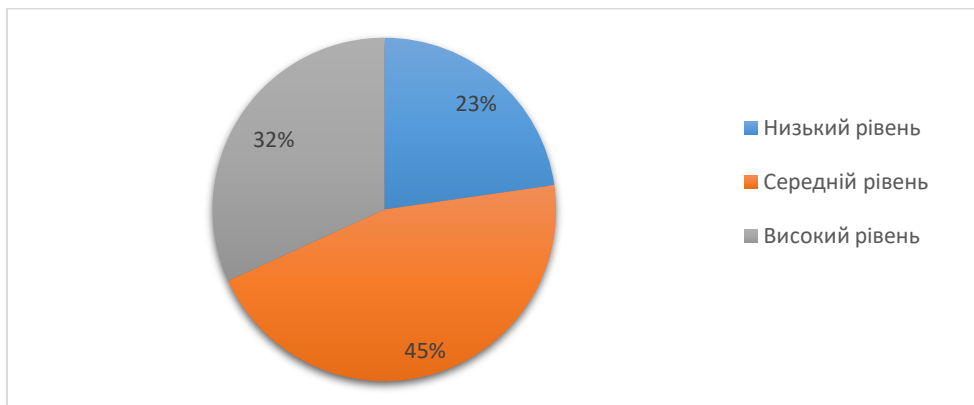

Рисунок 2.4 – Показники анкетування батьків

За методикою «Обстеження навичок розуміння мовлення» Х. Ткач ми отримали наступні результати:

Завдання 1. Реакція на ім'я

1. Ліля – дитина постійно реагує на своє ім'я (високий рівень)
2. Тарас – не завжди реагує на своє ім'я (середній рівень)
3. Вадим - постійно реагує на своє ім'я (високий рівень)
4. Богдан - постійно реагує на своє ім'я (високий рівень)
5. Марк - постійно реагує на своє ім'я (високий рівень)
6. Анна - постійно реагує на своє ім'я (високий рівень)
7. Роман - постійно реагує на своє ім'я (високий рівень)

На рисунку 2.5 представлені результати обстеження навичок реакції на ім'я. Виявлено, що 86% дітей мають високий рівень реакції на ім'я та у 14% дітей середній рівень.

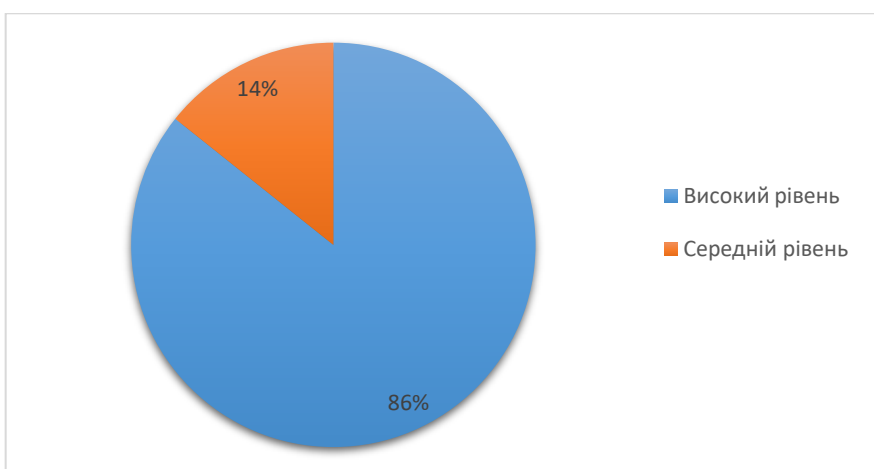

Рисунок 2.5 – Показники обстеження навичок реакції на ім'я

Завдання 2. Розрізнення близьких людей

1. Роман – дитина лише з підказкою може показати на фотографії або наживо на родича чи іншу близьку людину (середній рівень)
2. Анна - дитина може показати на фотографії або наживо на родича чи іншу близьку людину (високий рівень)
3. Марк - дитина не може показати на фотографії або наживо на родича чи іншу близьку людину (низький рівень)
4. Василь - дитина може показати на фотографії або наживо на родича чи іншу близьку людину (високий рівень)
5. Вадим - дитина може показати на фотографії або наживо на родича чи іншу близьку людину (високий рівень)
6. Тарас - дитина може показати на фотографії або наживо на родича чи іншу близьку людину (високий рівень)
7. Ліля - дитина може показати на фотографії або наживо на родича чи іншу близьку людину (високий рівень)

На рисунку 2.6 представлені результати обстеження навичок розрізнення близьких людей, де обстеження 83% дітей мають високий рівень та 17% середній рівень.

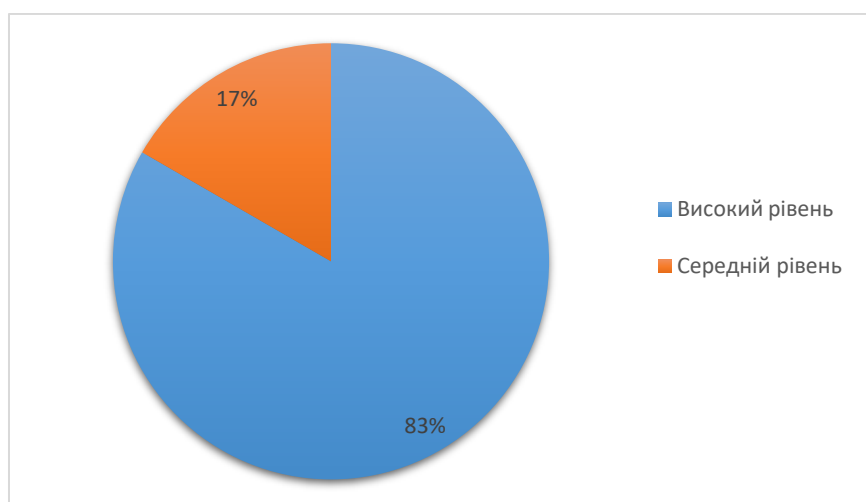

Рисунок 2.6 – Показники обстеження навичок розрізнення близьких людей

Завдання 3. Розрізнення мотиваційних та немотиваційних предметів

1. Ліля – дитина не може вибрати і дати один з декількох мотиваційних та не мотиваційних предметів, який назвемо (Низький рівень)

2. Тарас - дитина інколи може вибрати і дати один з декількох мотиваційних або немотиваційних предметів, який назвемо або ж подивитися на нього (Середній рівень)

3. Вадим - дитина може вибрати і дати один з декількох мотиваційних або немотиваційних предметів, який назвемо (Високий рівень)

4. Василь - дитина інколи може вибрати і дати один з декількох мотиваційних або немотиваційних предметів, який назвемо або ж подивитися на нього (Середній рівень)

5. Марк - дитина інколи може вибрати і дати один з декількох мотиваційних або немотиваційних предметів, який назвемо або ж подивитися на нього (Середній рівень)

6. Анна - дитина може вибрати і дати один з декількох мотиваційних або немотиваційних предметів, який назвемо (Високий рівень)

7. Роман - дитина не може вибрати і дати один з декількох мотиваційних або немотиваційних предметів, який назвемо (Низький рівень)

На рисунку 2.7 представлені результати обстеження навичок розрізнення мотиваційних та немотиваційних предметів. За результатами ми бачимо, що 43% дітей мають середній рівень навичок розрізнення мотиваційних та немотиваційних предметів, 29% дітей мають низький рівень та 28% високий рівень.

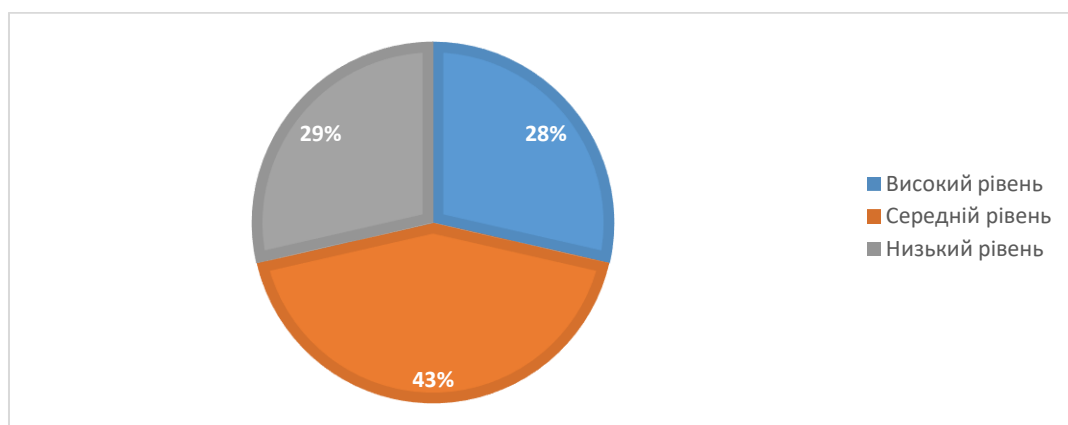

Рисунок 2.7 – Показники обстеження розрізнення мотиваційних та немотиваційних предметів

Завдання 4. Виконання інструкцій у контексті

1. Ліля – дитина розуміє інструкцію з контексту ситуації (Високий рівень)
2. Тарас - дитина частково розуміє інструкцію з контексту ситуації (Середній рівень)
3. Вадим - дитина розуміє інструкцію з контексту ситуації (Високий рівень)
4. Василь - дитина розуміє інструкцію з контексту ситуації (Високий рівень)
5. Марк - дитина не розуміє інструкцію з контексту ситуації (Низький рівень)
6. Анна - дитина частково розуміє інструкцію з контексту ситуації (Середній рівень)
7. Роман - дитина не розуміє інструкцію з контексту ситуації (Низький рівень)

На рисунку 2.8 представлені результати обстеження навичок використання інструкцій у контексті. За результатами ми бачимо, що 43% дітей мають високий рівень, 29% дітей низький рівень та 28% середній.

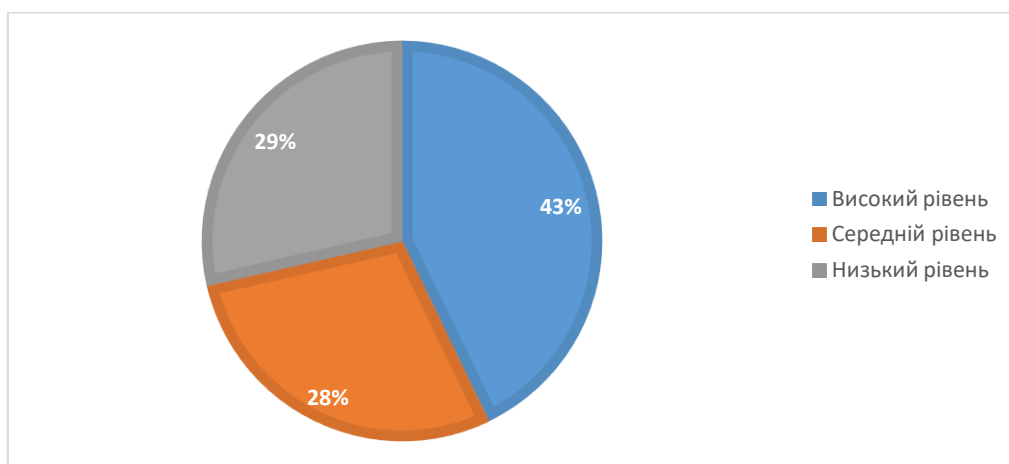

Рисунок 2.8 – Показники обстеження навичок використання інструкцій у контексті

Завдання 5. Розрізнення частин тіла людини

1. Ліля – не показує на собі частин тіла тобто не орієнтується у власному тілі та не може показати їх на картинці (Низький рівень)

2. Тарас – частково показує на собі частини тіла тобто частково орієнтується у власному тілі та може показати їх на картинці (Середній рівень)
3. Вадим - показує на собі частини тіла тобто добре орієнтується у власному тілі та може показати їх на картинці (Високий рівень)
4. Василь - частково показує на собі частини тіла тобто частково орієнтується у власному тілі та може показати їх на картинці (Середній рівень)
5. Марк - частково показує на собі частини тіла тобто частково орієнтується у власному тілі та може показати їх на картинці (Середній рівень)
6. Анна - показує на собі частини тіла тобто добре орієнтується у власному тілі та може показати їх на картинці (Високий рівень)
7. Роман - не показує на собі частин тіла тобто не орієнтується у власному тілі та не може показати їх на картинці (Низький рівень)

На рисунку 2.9 представлені результати обстеження навичок розрізнення частин тіла людини. Ми бачимо, що 43% дітей мають середній рівень, 29% низький та 28% високий рівень.

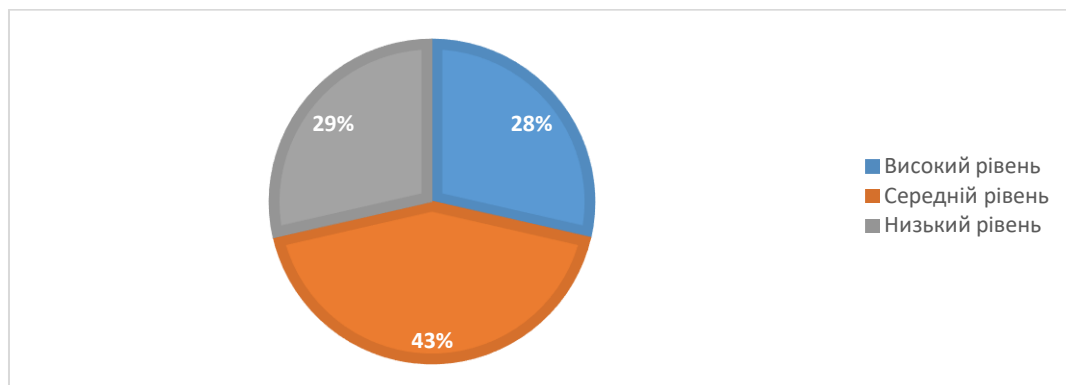

Рисунок 2.9 – Показники обстеження навичок розрізнення частин тіла людини

Завдання 6. Розрізнення частин тіла тварин

1. Ліля – не показує частини тіла тварин на картинці або іграшці (Низький рівень)
2. Тарас – частково показує частини тіла тварин на іграшці та може показати їх на картинці (Середній рівень)
3. Вадим - показує частини тіла на іграшці та може показати їх на картинці (Високий рівень)

4. Василь - частково показує частини тіла тварин на іграшці та може показати їх на картинці (Середній рівень)
5. Марк - частково показує частини тіла тварин на іграшці та може показати їх на картинці (Середній рівень)
6. Анна - показує частини тіла на іграшці та може показати їх на картинці (Високий рівень)
7. Роман - не показує частини тіла тварин на картинці або іграшці (Низький рівень)

На рисунку 2.10 представлені результати обстеження навичок розрізнення частин тіла тварини. Ми бачимо, що показники з попереднього завдання не змінилися у більшості дітей середній рівень, 29% низький та 28% високий рівень.

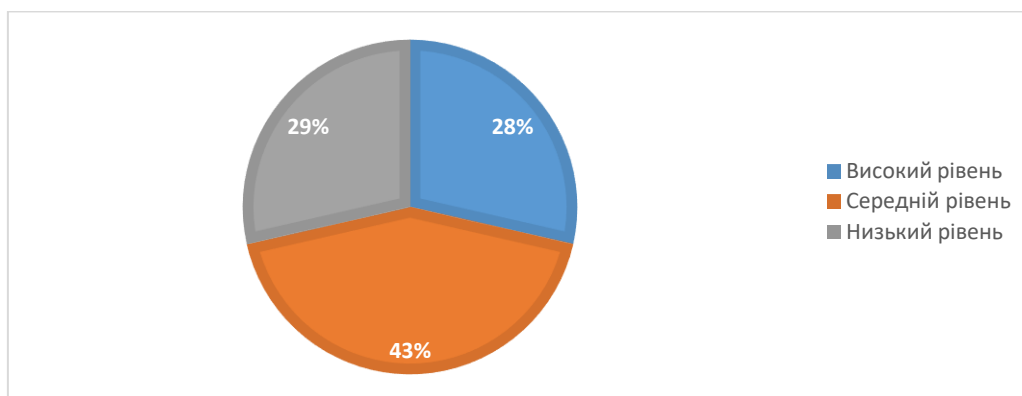

Рисунок 2.10 – Показники обстеження навичок розрізнення частин тіла тварин

Завдання 7. Знання основних кольорів

1. Роман – дитина не може співвідносити слова з кольорами (Низький рівень)
2. Анна - дитина добре співвідносить слова з кольорами (Високий рівень)
3. Марк - дитина частково співвідносить слова з кольорами (Середній рівень)
4. Василь - дитина частково співвідносить слова з кольорами (Середній рівень)

5. Вадим - дитина добре співвідносить слова з кольорами (Високий рівень)
6. Тарас - дитина частково співвідносить слова з кольорами (Середній рівень)
7. Ліля - дитина не може співвідносити слова з кольорами (Низький рівень)

На рис. 2.11 представлені результати обстеження знань основних кольорів. Де також бачимо що змін не виявлено, у 43 % дітей середній рівень, 29% низький рівень та 28% високий.

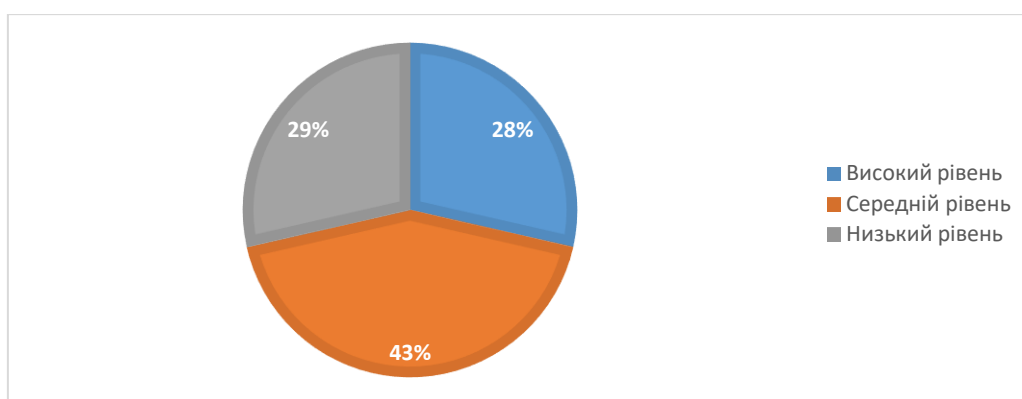

Рисунок 2.11 – Показники рівня знань основних кольорів

Отже, провівши обстеження навичок розуміння мовлення були отримані такі результати:

Більшість дітей постійно реагують на своє ім'я, добре розрізняють близьких людей. У них середній рівень розрізнення мотиваційних предметів, вони інколи можуть вибрати і дати одні з декількох мотиваційних предметів, які назвемо або ж подивиться на нього. Така ж сама ситуація з немотиваційними предметами, але по результатах вони досить добре розуміють інструкцію з контексту ситуації. У них середній рівень у розрізненні частин тіла людини та тварини. Середній рівень знань основних кольорів, тому що вони частково співвідносять слова з кольорами.

2.3 Корекційно-розвивальна програма комунікативних навичок для дітей з РАС дошкільного віку та практичні рекомендації щодо їх застосування

Актуальність теми. Досліджуючи цю тему, ми виявили, що всі діти з розладами аутистичного спектру стикаються з труднощами в комунікації. Розвиток у кожної дитини відрізняється: деякі мають кращі комунікативні навички, інші — гірші, але в усіх є певні порушення. Такі діти часто не вміють вести діалог, проявляють низьку активність у спілкуванні, їм важко налагоджувати контакт, висловлювати свої думки та слухати інших. Щоб покращити їхні результати, ми розробили корекційно-розвивальну програму для дошкільників з РАС.

Мета корекційно-розвивальної програми: корекція комунікативних навичок у дітей дошкільного віку з РАС.

Завдання корекційно-розвивальної програми:

1. Навчити дитину виражати свої думки будь-яким доступним способом;
2. Розширити можливості встановлення контакту в різних ситуаціях;
3. Застосувати стимулювання та заохочення для підвищення мотивації до комунікації;
4. Опанувати навички ефективного слухання;
5. Виховати ініціативність та прагнення до самореалізації;
6. Формувати навички спілкування, взаємодії та товариськості.

Адресна група: 7 учасників дошкільного віку з РАС, 5 хлопчиків та 2 дівчинки

Кількість, тривалість і частота занять: 10 занять по 50 хв, двічі на тиждень.

Форма занять: індивідуальна

Очікувані результати: Після завершення програми діти зможуть виражати свої думки різними доступними способами, а також покращать свої

комунікативні навички. Це дозволить їм більш ефективно взаємодіяти з оточенням і налагоджувати контакти в різних ситуаціях.

ЗАНЯТТЯ 1

Привітання «Руханка» [30]

Мета: встановлення приємної атмосфери, взаємодовіри.

Тривалість: 2 хв

Хід вправи: психолог разом із дитиною проговорюють віршик та виконують певні рухи.

Слова:

Привіт, привіт!

В долоні плескай

Привіт, привіт!

Ногами тупай

До носа доторкнись,

А потім до колін,

Навколо повернись

І зроби уклін

Вправа 2 «Повторюй за мною»

Мета: навчити дитину відтворювати різні жести

Тривалість: 10 хвилин

Обладнання: картки з різними жестами

Хід вправи: психолог бере картку робить ті жести, які зображені на картинці, а дитина має повторити за психологом. З часом можна ускладнювати завдання та брати 2-3 картинки. Або дитина обирає сама картинку та повторює ті жести, які зображено.

Відпочинок: гра з мотиваційним предметом (2-3 хв)

Вправа 3 «Магазин іграшок»

Мета: збільшення словникового запасу, розвиток уміння слухати і розуміти мову дорослого будувати нескладний діалог.

Тривалість: 10 хвилин

Обладнання: вирізані заздалегідь картки на яких зображенні іграшки, роздрукована планшетка з їх тінями, коробочка

Хід вправи: психолог пропонує дитині дістати з коробочки картку якоїсь іграшки та на роздрукованій планшетці знайти її тень і прикріпити. Також дитина має назвати іграшку, психолог задає питання «Якого кольору?», дитина відповідає. За потреби психолог допомагає. Або ж інший варіант психолог ставить декілька картинок та просить знайти певну картинку та знайти і прикріпити на планшетці з тінями. Наприклад психолог каже: «Знайди м'яч», дитина знаходить, слова психолога «Молодець, знайди його тень», дитина знаходить, психолог каже «Кріпи», дитина кріпить. Також важливо додаткові запитання (за потреби дитина може відповідати за допомогою карток, які потрібно підготувати заздалегідь).

Відпочинок: гра з мотиваційним предметом (2-3 хв)

Вправа 4 «Впізнай по звуку»

Мета: розвиток комунікативних навичок

Тривалість: 10 хв

Обладнання: запис зі звуками на будь-яку тему (напр. транспорт, музичні інструменти, тварини, явища природи тощо), додатково до теми картинки.

Хід вправи: психолог вмикає звук, дитині потрібно відгадати. Якщо дитина не мовленнєва, показати на картинках.

Відпочинок: гра з мотиваційним предметом (2-3 хв)

Вправа 5 «Емоції»

Мета: розвиток соціально-емоційних навичок

Тривалість: 8 хвилин

Обладнання: набір для створення емоційних облич

Хід вправи: психолог показує певну емоцію своїм виразом обличчя, а дитина має знайти таку ж картинку. Спробувати назвати коли відчуваємо дану емоцію.

Ритуал прощання

Мета: створення позитивного емоційного настрою, взаємної довіри.

Тривалість: 1 хвилина

Хід вправи: дитина разом з психологом беруться за руки, промовляють слова, а потім обіймаються.

Мені сьогодні гарно. І завтра буде гарно.

А після завтра і завжди буде іще краще.

Я тебе поважаю, люблю і обіймаю. До нових зустрічей.

ЗАНЯТТЯ 2

Привітання «Руханка» (2 хв)

Вправа 2 «Емоції та почуття»

Мета: емоційний розвиток та збільшення словникового запасу.

Тривалість: 10 хвилин

Обладнання: ігрове поле із зображенням емоції та почуттів, маленькі картки, де розрізана певна емоція.

Хід вправи: психолог ставить перед дитиною ігрове поле із зображенням якоїсь емоції та почуття, а дитині потрібно скласти відповідний пазл. З часом збільшувати кількість пазлів аби дитина відшукувала лише ті, які їй потрібно, у разі чого вчити дитину просити про допомогу.

Відпочинок: гра з мотиваційним предметом (2-3 хв)

Вправа 3 Гра з ліхтариком «Що купила мама»

Мета: розвиток мовлення, розширення словникового запасу, навчитися відповідати на запитання

Тривалість: 10 хвилин

Обладнання: ліхтарик та заздалегідь підготовлені картинки у вигляді пакета.

Хід вправи: дитина світить на картку та називає, що там зображено. Потім психолог дає додаткові питання (наприклад «Якого кольору?», «Якої форми?» тощо) за потреби допомагати дитині.

Відпочинок: гра з мотиваційним предметом (2-3 хв)

Вправа 4 «Все про мене»

Мета: розвиток соціально-емоційних навичок

Тривалість: 10 хвилин

Обладнання: 36 фішок різного кольору, які передають 6 емоцій: щасливі, сумні, здивовані, злі, сором'язливі і горді чоловічки, 18 карток з емоціями.

Хід вправи: дитині потрібно посортувати та зіставити ігрові фішки з картинками, обговорюючи їх (напр. фігурка сумна – картинка на якій зображена сумна дитина, назвати коли ми відчуваємо сум тощо.). Починати з невеликої кількості.

Відпочинок: гра з мотиваційним предметом (2-3 хв)

Вправа 5 «Дуплет»

Мета: розвиток взаємодії в колективі

Тривалість: 8 хвилин

Обладнання: колода карток та дзвінок

Хід вправи: дитина і психолог беруть по одній картці, решта залишається на купці. Потрібно першим знайти зображення котре збігається на обох картках. Далі потрібно озвучити або показати дане зображення, натиснути на дзвіночок, тоді взяти картку. Виграє той в кого більше карток.

Ритуал прощання (1 хв)

ЗАНЯТТЯ 3

Привітання «Руханка» (2 хв)

Вправа 2 «Словниковий букет»

Мета: розвиток словникового запасу

Тривалість: 10 хвилин

Обладнання: шаблон із зображенням вазона, картки у вигляді квітів на яких зображено предмети якоїсь теми (іграшки, транспорт, посуд, одяг тощо, емблема на цю ж тему).

Хід вправи: психолог ставить перед дитиною шаблон на який чіпляє емблему відповідної теми, дитині потрібно серед різних карток знайти зображення відповідної теми і причепити при цьому називати їх (починати потрібно з невеликої кількості картинок).

Відпочинок: гра з мотиваційним предметом (2-3 хв)

Вправа 3 «Склади історію»

Мета: навчитися висловлювати свої думки, розповідати історії та бачити взаємозв'язок між діями та наслідками.

Тривалість: 10 хвилин

Обладнання: картки-історії

Хід вправи: психолог дає картки з певною історією, а дитина має розставити їх за послідовністю та описати історію. При потребі психолог допомагає дитині.

Відпочинок: гра з мотиваційним предметом (2-3 хв)

Вправа 4 «Знайди»

Мета: навчити дитину різним жестам, розвиток комунікації

Тривалість: 10 хвилин

Обладнання: картинки з різними жестами

Хід вправи: психолог розкладає на стіл картинки з різними жестами і відтворює якийсь жест, дитині потрібно знайти таку картинку на столі.

Відпочинок: гра з мотиваційним предметом (2-3 хв)

Вправа 5 «Я почну, а ти продовж»

Мета: розвиток мовлення, словникового запасу

Тривалість: 8 хвилин

Обладнання: картки з тваринами

Хід вправи: психолог показує картку із зображенням тварини (напр. білка) та говорить: у білочки пухнастий ... дитині потрібно назвати і показати на картинці хвіст.

Ритуал прощання (1 хв)

ЗАНЯТТЯ 4

Привітання «Руханка» (2 хв)

Вправа 2 «Легко вирішуємо складні ситуації»

Мета: показати дитині за допомогою карток, що безвихідних ситуацій немає, навчити дитину долати страхи

Тривалість: 10 хвилин

Обладнання: картки «ситуації», картки «рішення»

Хід вправи: показати дитині картку «ситуацію» (напр. хлопчик заблукав у лісі) дитина з допомогою психолога називає що зображено на картинці, далі психолог показує картку «рішення» і разом обговорюють. З часом дитина сама має знаходити картку «рішення» до певної ситуації.

Відпочинок: гра з мотиваційним предметом (2-3 хв)

Вправа 3 «Повторюй за мною»

Мета: розвиток комунікативних навичок

Тривалість: 10 хвилин

Обладнання: олівець, дерев'яна паличка, металевий дзвоник

Хід вправи: психолог постукує олівцем, дерев'яною паличкою по столу певний ритм, або плескає в долоні, або дзвонить дзвоником, а потім пропонує дитині повторити.

Відпочинок: гра з мотиваційним предметом (2-3 хв)

Вправа 4 «Впізнай за описом»

Мета: спонукати дитину до участі у розмові, за допомогою психолога складати короткі описові речення за дидактичними картинками, збагачувати словниковий запас.

Тривалість: 10 хвилин

Обладнання: ігрові картки, картки відповіді

Хід вправи: психолог показує дитині ігрову картку із трьома зображеннями, які описують картку відповідь (напр. зображено в ряд такі картинки: ріжок, вишні, лід) відповідь – морозиво, за допомогою психолога побудувати речення (холодне вишневе морозиво).

Відпочинок: гра з мотиваційним предметом (2-3 хв)

Вправа 5 «Дуплет»

Мета: розвиток взаємодії в колективі

Тривалість: 8 хвилин

Обладнання: колода карток та дзвінок

Хід вправи: дитина і психолог беруть по одній картці, решта залишається на купці. Потрібно першим знайти зображення котре збігається на обох картках. Далі потрібно озвучити або показати дане зображення, натиснути на дзвіночок, тоді взяти картку. Виграє той в кого більше карток.

Ритуал прощання (1 хв)

ЗАНЯТТЯ 5

Привітання «Руханка» (2 хв)

Вправа 2 «Пісочна, сольова терапія» [31]

Мета: навчити дитину виконувати прохання, релаксація

Тривалість: 10 хвилин

Обладнання: пісок або сіль, плоска поверхня (можна взяти велику прозору коробку та ліхтарик)

Хід вправи: психолог просить намалювати якийсь фрукт на піску (можна показувати картинку з певним фруктом), дитина малює, або сам малює дитина відгадує.

Відпочинок: гра з мотиваційним предметом (2-3 хв)

Вправа 3 «Робимо зарядку»

Мета: розвиток комунікативних навичок

Тривалість: 8 хвилин

Обладнання: малюнки зі схематичним зображенням чоловічків

Хід вправи: дитина витягує картинку та разом із психологом приймають відповідну позу, яка зображена.

Відпочинок: гра з мотиваційним предметом (2-3 хв)

Вправа 4 «Упізнай предмет»

Мета: подолання страху, формування довіри

Тривалість: 10 хвилин

Обладнання: мішечок, 5 різних предметів

Хід вправи: дитині потрібно засунути руку у мішечок, взяти там предмет та відгадати на дотик що це таке, потім витягнути.

Відпочинок: гра з мотиваційним предметом (2-3 хв)

Вправа 5 «Тихо-голосно»

Мета: навчити розрізняти слова тихо-голосно. Підвести дитину до розуміння того що відповідно життєвої ситуації, люди розмовляють тихо і голосно (тихо, щоб не заважати іншим людям, голосно у колі близьких людей, при вітанні тощо), закріпити вміння керувати силою голосу, говорити тихо та голосно.

Тривалість: 10 хвилин

Обладнання: картинки із зображенням дорослих та малих тварин

Хід вправи: показати дитині наприклад дорослу собаку та малу. Запитати, як каже собака? Яка собака голосно гавкає, а яка тихо? (велика і мала). Попросити дитину заговорити тихо або голосно.

Ритуал прощання (1 хв)

ЗАНЯТТЯ 6

Привітання «Руханка» (2 хв)

Вправа 2 «Повторюй за мною»

Мета: навчити дитину відтворювати різні жести

Тривалість: 10 хвилин

Обладнання: картки з різними жестами

Хід вправи: психолог бере картку робить ті жести, які зображені на картинці, а дитина має повторити за психологом. З часом можна ускладнювати завдання та брати 2-3 картинки. Або дитина обирає сама картинку та повторює ті жести, які зображено.

Відпочинок: гра з мотиваційним предметом (2-3 хв)

Вправа 3 «Магазин іграшок»

Мета: збільшення словникового запасу, розвиток уміння слухати і розуміти мову дорослого будувати нескладний діалог.

Тривалість: 10 хвилин

Обладнання: вирізані заздалегідь картки на яких зображенні іграшки, роздрукована планшетка з їх тінями, коробочка

Хід вправи: психолог пропонує дитині дістати з коробочки картку якоїсь іграшки та на роздрукованій планшетці знайти її тінь і прикріпити. Також дитина має назвати іграшку, психолог задає питання «Якого кольору?», дитина відповідає. За потреби психолог допомагає. Або ж інший варіант психолог ставить декілька картинок та просить знайти певну картинку та знайти і прикріпити на планшетці з тінями. Наприклад психолог каже: «Знайди м'яч», дитина знаходить, слова психолога «Молодець, знайди його тінь», дитина знаходить, психолог каже «Кріпи», дитина кріпить. Також важливо додаткові запитання (за потреби дитина може відповідати за допомогою карток, які потрібно підготувати заздалегідь).

Відпочинок: гра з мотиваційним предметом (2-3 хв)

Вправа 4 «Впізнай по звуку»

Мета: розвиток комунікативних навичок

Тривалість: 10 хв

Обладнання: запис зі звуками на будь-яку тему (напр. транспорт, музичні інструменти, тварини, явища природи тощо), додатково до теми картинки.

Хід вправи: психолог вмикає звук, дитині потрібно відгадати. Якщо дитина не мовленнєва, показати на картинках.

Відпочинок: гра з мотиваційним предметом (2-3 хв)

Вправа 5 «Емоції»

Мета: розвиток соціально-емоційних навичок

Тривалість: 8 хвилин

Обладнання: набір для створення емоційних обличь

Хід вправи: психолог показує певну емоцію своїм виразом обличчя, а дитина має знайти таку ж картинку. Спробувати назвати коли відчуваємо дану емоцію.

Ритуал прощання (1 хв)

ЗАНЯТТЯ 7

Привітання «Руханка» (2 хв)

Вправа 2 «Легко вирішуємо складні ситуації»

Мета: показати дитині за допомогою карток, що безвихідних ситуацій немає, навчити дитину долати страхи

Тривалість: 10 хвилин

Обладнання: картки «ситуації», картки «рішення»

Хід вправи: показати дитині картку «ситуацію» (напр. хлопчик заблукав у лісі) дитина з допомогою психолога називає що зображено на картинці, далі психолог показує картку «рішення» і разом обговорюють. З часом дитина сама має знаходити картку «рішення» до певної ситуації.

Відпочинок: гра з мотиваційним предметом (2-3 хв)

Вправа 3 «Повторюй за мною»

Мета: розвиток комунікативних навичок

Тривалість: 10 хвилин

Обладнання: олівець, дерев'яна паличка, металевий дзвоник

Хід вправи: психолог постукує олівцем, дерев'яною паличкою по столу певний ритм, або плескає в долоні, або дзвонить дзвоником, а потім пропонує дитині повторити.

Відпочинок: гра з мотиваційним предметом (2-3 хв)

Вправа 4 «Впізнай за описом»

Мета: спонукати дитину до участі у розмові, за допомогою психолога складати короткі описові речення за дидактичними картинками, збагачувати словниковий запас.

Тривалість: 10 хвилин

Обладнання: ігрові картки, картки відповіді

Хід вправи: психолог показує дитині ігрову картку із трьома зображеннями, які описують картку відповідь (напр. зображено в ряд такі картинки: ріжок, вишні, лід) відповідь – морозиво, за допомогою психолога побудувати речення (холодне вишневе морозиво).

Відпочинок: гра з мотиваційним предметом (2-3 хв)

Вправа 5 «Дуплет»

Мета: розвиток взаємодії в колективі

Тривалість: 8 хвилин

Обладнання: колода карток та дзвінок

Хід вправи: дитина і психолог беруть по одній картці, решта залишається на купці. Потрібно першим знайти зображення котре збігається на обох картках. Далі потрібно озвучити або показати дане зображення, натиснути на дзвіночок, тоді взяти картку. Виграє той в кого більше карток.

Ритуал прощання (1 хв)

ЗАНЯТТЯ 8

Привітання «Руханка» (2 хв)

Вправа 2 «Емоції та почуття»

Мета: емоційний розвиток та збільшення словникового запасу.

Тривалість: 10 хвилин

Обладнання: ігрове поле із зображенням емоції та почуттів, маленькі картки, де розрізана певна емоція.

Хід вправи: психолог ставить перед дитиною ігрове поле із зображенням якоїсь емоції та почуття, а дитині потрібно скласти відповідний пазл. З часом збільшувати кількість пазлів аби дитина відшукувала лише ті, які їй потрібно, у разі чого вчити дитину просити про допомогу.

Відпочинок: гра з мотиваційним предметом (2-3 хв)

Вправа 3 Гра з ліхтариком «Що купила мама»

Мета: розвиток мовлення, розширення словникового запасу, навчитися відповідати на запитання

Тривалість: 10 хвилин

Обладнання: ліхтарик та заздалегідь підготовлені картинки у вигляді пакета.

Хід вправи: дитина світить на картку та називає, що там зображено. Потім психолог дає додаткові питання (наприклад «Якого кольору?», «Якої форми?» тощо) за потреби допомагати дитині.

Відпочинок: гра з мотиваційним предметом (2-3 хв)

Вправа 4 «Все про мене»

Мета: розвиток соціально-емоційних навичок

Тривалість: 10 хвилин

Обладнання: 36 фішок різного кольору, які передають 6 емоцій: щасливі, сумні, здивовані, злі, сором'язливі і горді чоловічки, 18 карток з емоціями

Хід вправи: дитині потрібно посортувати та зіставити ігрові фішки з картинками, обговорюючи їх (напр. фігурка сумна – картинка на якій зображена сумна дитина, назвати коли ми відчуваємо сум тощо.). Починати з невеликої кількості.

Відпочинок: гра з мотиваційним предметом (2-3 хв)

Вправа 5 «Дуплет»

Мета: розвиток взаємодії в колективі

Тривалість: 8 хвилин

Обладнання: колода карток та дзвінок

Хід вправи: дитина і психолог беруть по одній картці, решта залишається на купці. Потрібно першим знайти зображення котре збігається на обох картках. Далі потрібно озвучити або показати дане зображення, натиснути на дзвіночок, тоді взяти картку. Виграє той в кого більше карток.

Ритуал прощання (1 хв)

ЗАНЯТТЯ 9

Привітання «Руханка» (2 хв)

Вправа 2 «Пісочна, сольова терапія»

Мета: навчити дитину виконувати прохання, релаксація

Тривалість: 10 хвилин

Обладнання: пісок або сіль, плоска поверхня (можна взяти велику прозору коробку та ліхтарик)

Хід вправи: психолог просить намалювати якийсь фрукт на піску (можна показувати картинку з певним фруктом), дитина малює, або сам малює дитина відгадує.

Відпочинок: гра з мотиваційним предметом (2-3 хв)

Вправа 3 «Робимо зарядку»

Мета: розвиток комунікативних навичок

Тривалість: 8 хвилин

Обладнання: малюнки зі схематичним зображенням чоловічків

Хід вправи: дитина витягує картинку та разом із психологом приймають відповідну позу, яка зображена.

Відпочинок: гра з мотиваційним предметом (2-3 хв)

Вправа 4 «Упізнай предмет»

Мета: подолання страху, формування довіри

Тривалість: 10 хвилин

Обладнання: мішечок, 5 різних предметів

Хід вправи: дитині потрібно засунути руку у мішечок, взяти там предмет та відгадати на дотик що це таке, потім витягнути.

Відпочинок: гра з мотиваційним предметом (2-3 хв)

Вправа 5 «Тихо-голосно»

Мета: навчити розрізняти слова тихо-голосно. Підвести дитину до розуміння того що відповідно життєвої ситуації, люди розмовляють тихо і голосно (тихо, щоб не заважати іншим людям, голосно у колі близьких людей,

при вітанні тощо), закріпити вміння керувати силою голосу, говорити тихо та голосно.

Тривалість: 10 хвилин

Обладнання: картинки із зображенням дорослих та малих тварин

Хід вправи: показати дитині наприклад дорослу собаку та малу. Запитати, як каже собака? Яка собака голосно гавкає, а яка тихо?(велика і мала). Попросити дитину заговорити тихо або голосно.

Ритуал прощання (1 хв)

ЗАНЯТТЯ 10

Привітання «Руханка» (2 хв)

Вправа 2 «Словниковий букет»

Мета: розвиток словникового запасу

Тривалість: 10 хвилин

Обладнання: шаблон із зображенням вазона, картки у вигляді квітів на яких зображено предмети якоїсь теми (іграшки, транспорт, посуд, одяг тощо, емблема на цю ж тему).

Хід вправи: психолог ставить перед дитиною шаблон на який чіпляє емблему відповідної теми, дитині потрібно серед різних карток знайти зображення відповідної теми і причепити при цьому називати їх (починати потрібно з невеликої кількості картинок).

Відпочинок: гра з мотиваційним предметом (2-3 хв)

Вправа 3 «Склади історію»

Мета: навчитися висловлювати свої думки, розповідати історії та бачити взаємозв'язок між діями та наслідками.

Тривалість: 10 хвилин

Обладнання: картки-історії

Хід вправи: психолог дає картки з певною історією, а дитина має розставити їх за послідовністю та описати історію. При потребі психолог допомагає дитині.

Відпочинок: гра з мотиваційним предметом (2-3 хв)

Вправа 4 «Знайди»

Мета: навчити дитину різним жестам, розвиток комунікації

Тривалість: 10 хвилин

Обладнання: картинки з різними жестами

Хід вправи: психолог розкладає на стіл картинки з різними жестами і відтворює якийсь жест, дитині потрібно знайти таку картинку на столі.

Відпочинок: гра з мотиваційним предметом (2-3 хв)

Вправа 5 «Я почну, а ти продовж»

Мета: розвиток мовлення, словникового запасу

Тривалість: 8 хвилин

Обладнання: картки з тваринами

Хід вправи: психолог показує картку із зображенням тварини (напр. білка) та говорить: у білочки пухнастий ... дитині потрібно назвати і показати на картинці хвіст.

Ритуал прощання (1 хв)

Розвиток комунікативних навичок у дітей із розладом аутистичного спектру (РАС) вимагає системного підходу, який враховує їхні особливості та потреби. Тому додатково ми розробили практичні рекомендації, які можуть сприяти оптимізації та розвитку дітей з РАС:

1) Використання альтернативних засобів комунікації

- Візуальна підтримка:

Використовувати картки з малюнками, піктограмами (наприклад, PECS) для вираження потреб і емоцій.

- Комунікативні пристрої:

Використовувати спеціальні застосунки чи пристрої, які допомагають дітям спілкуватися (наприклад, планшети з відповідними програмами).

2) Побудова мотивації до спілкування

- Система заохочення:

Використовувати позитивне підкріплення: нагороджувати дитину похвалою, наклейками чи іншими стимулюючими об'єктами за кожну спробу спілкування.

Формувати асоціацію між комунікацією та приємними емоціями.

- Виклик інтересу:

Пропонувати обмежений доступ до бажаного предмета (наприклад, іграшки чи їжі), щоб дитина була змушена попросити чи показати, що їй потрібно.

3) Підтримка в ігровій діяльності

- Розвиток соціальних ігор:

Навчати дитину ігрових сценаріїв із використанням моделей: показувати, як грати та взаємодіяти з іншими дітьми.

Використовувати улюблені іграшки чи предмети для стимулювання спілкування.

- Покрокова участь:

Додавати елементи взаємодії під час гри: наприклад, обмін предметами або рольові діалоги.

4) Формування емоційної комунікації

- Розпізнавання емоцій:

Вчити дитину розуміти та ідентифікувати емоції через малюнки, картки чи ігри.

Моделювати вираження емоцій, використовуючи чіткі міміку та жести.

- Практика соціальних ситуацій:

Розігрувати короткі сценки (наприклад, «як попросити допомогу» чи «як привітатися»).

5) Робота в соціальних групах

- Групові заняття:

Заохочувати участь у спеціалізованих групах для розвитку комунікативних і соціальних навичок.

Створювати безпечне середовище, яке дозволяє дітям вчитися взаємодіяти з однолітками.

- **Моделювання поведінки:**

Інші діти можуть виступати моделями для імітації, що допомагає у навчанні соціальних навичок.

6) Залучення батьків

- **Навчання батьків:**

Відвідувати різні тренінги для батьків, щоб підтримувати розвиток комунікації вдома.

Навчати використовувати методики підтримки мовлення (наприклад, активне слухання, повторення, заохочення спроб спілкування).

- **Регулярна взаємодія:**

Практикувати спільні заняття вдома, такі як читання, співи чи спільна гра, що сприяє зміцненню зв'язків.

Включати навчання комунікативних навичок у природні ситуації, такі як спільне приготування їжі, прогулянки або покупки.

Наприклад, під час приготування їжі навчати дитину запитувати потрібні інгредієнти чи висловлювати свої бажання.

7) Використання сильних сторін дитини

- **Індивідуальний підхід:**

Враховувати інтереси дитини (наприклад, її захоплення певною темою чи предметом) для залучення до спілкування.

Підлаштовувати комунікацію під природний ритм і темп дитини.

8) Співпраця з фахівцями

Логопеди, ерготерапевти, спеціалісти з РАС можуть створити інтегровану програму розвитку комунікації.

Ці рекомендації можуть бути адаптовані залежно від віку, рівня розвитку та специфічних потреб дитини. Постійна співпраця між фахівцями, сім'єю та освітніми установами є ключем до успішного розвитку комунікативних навичок.

Висновки до розділу

Організовано та відібрано методи емпіричного дослідження для виявлення психологічних особливостей комунікативних навичок у дітей з розладами аутистичного спектру. Ці методики мають апробувальний характер, оскільки в психолого-педагогічній літературі бракує інформації про оцінку рівня розвитку комунікативних навичок у таких дітей.

Проаналізовано результати дослідження за адаптованою методикою «Обстеження навичок прохання та називання» Х. Ткач у якій визначили, що у більшості дітей середній навичок прохання та у всіх дітей низький рівень навичок називання. За психолого-педагогічним спостереженням, ми виявили, що 57% дітей мають середній рівень за такими категоріями: реакції на спроби пограти з дитиною; спроби наслідувати поведінку інших людей; реакції на своє ім'я; невербальні засоби комунікації (жести, міміка, зоровий контакт). За методом авторського анкетування батьків, дослідили, що у більшості дітей середній рівень розвитку комунікативних навичок. По методиці «Обстеження навичок розуміння мовлення» Х. Ткач, виявили, що більшість дітей постійно реагують на своє ім'я, добре розрізняють близьких людей. У них середній рівень навичок розрізнення мотиваційних предметів, вони інколи можуть вибрати і дати одні з декількох мотиваційних предметів, які назвемо або ж подивиться на нього. Така ж сама ситуація з немотиваційними предметами, але по результатах вони досить добре розуміють інструкцію з контексту ситуації. У них середній рівень у розрізненні частин тіла людини та тварини. Середній рівень знань основних кольорів, тому що вони частково співвідносять слова з кольорами.

Розроблено корекційно-розвивальну програму для дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру, яка складається з 10 занять, тривалістю по 50 хвилин двічі на тиждень. Вона спрямована на корекція комунікативних навичок у дітей дошкільного віку з РАС.

Наведено практичні рекомендації, які сприятимуть оптимізації та розвитку дітей з РАС.

ВИСНОВКИ

Отже, щодо поставленої мети, ми провели теоретичне та емпіричне дослідження психологічних особливостей комунікативних навичок у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру, відповідно можна зробити наступні висновки:

Здійснено теоретичний аналіз наукових підходів психологічних особливостей комунікативних навичок у дітей з розладами аутистичного спектру. Таким чином, виявлено що ключовими психологічними особливостями комунікативних навичок у дітей з розладами аутистичного спектру є невміння правильно використовувати міміку та жести у спілкуванні з рідними, не виявляють бажання підходити до дорослих і не звертають уваги на нові речі. Вони також рідко беруть участь у грі та не використовують звуки для спілкування, а частіше граються з ними самостійно, ніж діти з нормальним розвитком.

Розглянуто способи формування комунікативних навичок за допомогою різних психологічних засобів, таких як ігрова діяльність, арт-терапія та музикотерапія. Ігрова діяльність є важливим інструментом у формуванні комунікативних навичок у дітей з РАС, допомагаючи їм адаптуватися до соціального середовища та покращувати якість їхнього спілкування. Арт-терапія, у свою чергу, сприяє розкриттю внутрішніх бажань дитини через творчу діяльність. Музикотерапія є ефективним засобом для розвитку слухового сприйняття у дітей з розладами аутистичного спектру. Вона покращує емоційний стан, зменшуючи тривожність і напругу, а також стимулює соціальну взаємодію. Через музику діти отримують можливість висловлювати свої емоції, взаємодіяти з однолітками та дорослими, що сприяє формуванню комунікативних навичок. Активності, пов'язані з музикою, такі як спільне співання, гра на інструментах або імпровізація, допомагають розвивати увагу, слухову пам'ять і вміння працювати в команді.

Емпірично досліджено особливості формування комунікативних навичок у дітей з розладами аутистичного спектру. Нами були використані такі методики: адаптована методика «Обстеження навичок прохання та називання» Х. Ткач; психолого-педагогічне спостереження; розробка та проведення анкети для батьків; методика «Обстеження навичок розуміння мовлення» Х. Ткач.

За адаптованою методикою «Обстеження навичок прохання та називання» Х. Ткач визначили, що у більшості дітей середній навичок прохання та у всіх дітей низький рівень навичок називання.

За психолого-педагогічним спостереженням, ми виявили, що 57% дітей мають середній рівень за такими категоріями: реакції на спроби пограти з дитиною; спроби наслідувати поведінку інших людей; реакції на своє ім'я; невербальні засоби комунікації (жести, міміка, зоровий контакт).

За розробленою нами анкетною для батьків, дослідили, що у більшості дітей середній рівень розвитку комунікативних навичок.

За методикою «Обстеження навичок розуміння мовлення» Х. Ткач, виявили, що більшість дітей постійно реагують на своє ім'я, добре розрізняють близьких людей. У них середній рівень навичок розрізнення мотиваційних предметів, вони інколи можуть вибрати і дати одні з декількох мотиваційних предметів, які назвемо або ж подивиться на нього. Така ж сама ситуація з немотиваційними предметами, але по результатах вони досить добре розуміють інструкцію з контексту ситуації. У них середній рівень у розрізненні частин тіла людини та тварини. Середній рівень знань основних кольорів, тому що вони частково співвідносять слова з кольорами.

Розроблено корекційно-розвивальну програму для дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру, метою якої є корекція комунікативних навичок у дітей дошкільного віку з РАС.

Наведено практичні рекомендації, які сприятимуть оптимізації та розвитку дітей з РАС.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Андреева Н. С. Історія розвитку діагностики та психолого-педагогічної корекції розладів спектру аутизму / Аутизм в Україні. Сучасні реалії надання допомоги особам з розладами спектру аутизму: Матеріали науково-практичної конференції до Всесвітнього дня поширення інформації про аутизм. – К., 2014. – С. 4-17.

2. Бавольська О. Формування комунікативних навичок дітей дошкільного віку з розладами спектра аутизму. Науково-методичний, інформаційно-освітній журнал "Вересень". 2024. Т. 2, № 101. С. 79–94.

3. Базима Н. В. Особливості протікання етапів мовленнєвої діяльності у дітей з аутистичними порушеннями. Актуальні питання корекційної освіти Вип.3, 2012 С.290-297

4. Базима Н. В. Теоретичне вивчення проблематики аутизму. *Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти*. 2015. № 1. С. 51-56.

5. Базима Н. В. Формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку : автореферат дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Н. В. Базима ; наук. керівник М. К. Шеремет ; М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2014. – 20с.

6. Базима Н. В. Значення музикотерапії для розвитку мовлення у дітей з аутистичними порушеннями. *Логопедія*. 2013. № 3. С. 3–8.

7. Бессонова Є. М., Юнусова А.А. Гра як засіб розвитку комунікативних навичок дітей з розладами аутичного спектра. *Дитина з особливими потребами. Інклюзивна освіта. Дефектологія. Корекційна робота*. 2016. № 1. С. 7-9.

8. Бондар Л. М. Використання методів арт-терапії в роботі з дітьми дошкільного віку. *Педагогічний пошук*. 2014. № 1. С. 54-57.

9. Вишньовський В., Козак М. Формування комунікативних навичок у дітей з розладами аутичного спектра. *Соціально- економічні проблеми і держава*. 2021. Вип. 2 (25). С. 202-209.

10. Гладун Т. О. Розвиток соціальності дітей з розладами аутичного спектру: соціально-педагогічний дискурс проблеми. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 8 (52). с. 294-300.
11. Інклюзивна освіта для дітей з особливими освітніми потребами: стан упровадження в Черкаській області / укладач Литвин І.М., методист лабораторії розвитку освіти та педагогічних інновацій КНЗ «ЧОПОПП ЧОР». Черкаси, 2016. 121 с.
12. Коломoeць Т., Ворох В. Розвиток мовлення дітей із аутизмом сучасними дидактичними засобами. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. Т. 102, № 8. С. 27–40.
13. Кононова М. М., Єланська Д.В. Особливості формування комунікативних навичок у старших дошкільників з розладами аутистичного спектра: навчально-методичний посібник. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка. 2020. 75 с.
14. Куценко Т. О. Розвиток комунікації дітей з аутизмом: методичні рекомендації. Київ, 2012. 24 с.
15. Методичний посібник з музикотерапії для дітей дошкільного віку зі складними порушеннями психофізичного розвитку / Укладач Н. Квітка. Київ: 2013. 82 с.
16. Ніколенко Л. М. Розвиток соціальних навичок у дітей з порушеннями аутичного спектра в умовах інтеграційного дитячого оздоровчого табору. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. *Педагогічні науки*. 2017. № 1 (13). С. 67–72.
17. Островська К. О., Островський І. П. Предикатори мовленнєвого розвитку дітей з аутизмом. *Психологічний журнал*. 2020. Т. 6. Вип. 10. С. 107-118.
18. Приходько Ю. О., Юрченко В. І. Психологічний словник-довідник. Київ: Каравела, 2023. 328 с.
19. Прядко Л. О. Навчання та виховання дітей розладами аутичного спектра: методичний посібник. Київ: ДІА, 2019. – 120 с.

20. Сіліванова Л.М. Розвиток мовленнєвих та комунікативних вмінь дітей з особливими освітніми потребами на заняттях з музикотерапії. Кривий Ріг, 2017. 56с.
21. Скрипник Т. В. Стандарти психолого-педагогічної допомоги дітям з розладами аутичного спектра. К.: "Гнозис", 2013. 60 с.
22. Сургунд Н., Дригула В. Особливості розвитку комунікативних навичок у дітей з розладами аутистичного спектру. *Psychology Travelogs*. 2024. № 3. С. 159–166.
23. Сургунд Н., Дригула В. Особливості формування комунікативних навичок у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру.
24. Тарасун В. В. Комплексна програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом "Розквіт". Київ, 2013. 234 с.
25. Ткач Х. Я. Обстеження мовленнєвого розвитку дітей з аутизмом і тяжкими порушеннями мовлення. На основі поведінкового підходу: практичний посібник/ Х. Ткач. Тернопіль: Мандрівець, 2023. 136 с.
26. Шеремет М. К., Базима Н. В. Розвиток мовленнєвої активності дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку: навчально-методичний посібник. К. : ДІА. 2017. 192 с.
27. Шкварська Т. М. Психологічний супровід дітей з розладами спектра аутизму: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський, 2017. 152 с.
28. Щербата В., Ляховець Л., Горелько А. Корекція комунікативних навичок у дітей із розладом аутичного спектру. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2018. № 3. С. 165–172.
29. Юнусова А. А., Бессонова Є. М. Гра як засіб розвитку комунікативних навичок дітей з розладами аутичного спектра. Дитина з особливими потребами. 2016. № 1. С. 7–9.
30. Конспект інтегрованого заняття в середньо-дошкільній групі на тему: «Пригоди в зимовому лісі» URL: <https://naurok.com.ua/konspekt-integrovanogo-zanyattya-v-seredno-doshkilniy-grupi-na-temu-priгоди-v-zimovomu-lisi-342690.html> (дата звернення 02.10.2024р.)

ДОДАТКИ ДОДАТОК А

Авторська анкета для батьків дітей з РАС

Ім'я дитини _____

Будь ласка, позначте варіант відповіді, що найточніше характеризує поведінку Вашої дитини та додайте коментар.

Питання	Так/Ні	Коментар
1. Чи знаєте Ви, коли ваша дитина щаслива або сумна? Як вона (він) поводитьься?		
2. Ваша дитина поглядає на Вас, поки грається аби перевірити, чи спостерігаєте ви за нею?		
3. Чи посміхається дитина, коли зустрічає Ваш погляд?		
4. Коли Ви дивитесь або вказуєте на іграшку в кімнаті, Ваша дитина знаходить її поглядом?		
5. Чи дає Ваша дитина знати про те, що потребує допомоги бо хоче дістати певний об'єкт? Як саме?		
6. Чи намагається Ваша дитина привернути увагу, коли Ви її ігноруєте? Як саме?		
7. Ваша дитина робить якісь дії, щоб підняти Вам настрій?		
8. Чи привертає дитина увагу до предметів, що цікавлять (просто щоб ви дивилися на предмет, не очікуючи від вас жодних дій)?		
9. Чи спонукає Вашу дитину якийсь предмет чи їжа до спілкування? Що це?		
10. Чи виконує ваше прохання дитина, коли Ви просите підняти або принести якийсь предмет?		
11. Чи приносить Вам дитина якийсь предмет аби просто показати? Що це?		
12. Ваша дитина махає «Привіт» або «Пока»?		
13. Чи є вказівний жест?		
14. Дитина киває на знак згоди чи хитає головою на заперечення?		
15. Чи любить дитина переглядати книжки?		

16. Чи впізнає дитина зображення знайомих предметів на картинках?		
17. Чи використовує дитина жести або звуки, щоб привернути Вашу увагу або попросити про допомогу?		
18. Чи називає дитина предмети чи картинки?		
19. Чи користується дієсловами?		
20. Чи з'єднує дитина два слова разом? (наприклад дай печиво)		
21. Ваша дитина чітко вимовляє слова? Вони зрозумілі сторонній особі?		
22. Чи відгукується або спрямовує погляд дитина, коли Ви кличете її по імені?		
23. Чи розуміє дитина Ваші словосполучення або фрази, якщо ви не супроводжуєте жестами (наприклад «Дай мені м'яч», «покажи свої вушка», «принеси мені печиво»)?		
24. Дитина цікавиться грою з різноманітними іграшками, чи має обмежені інтереси?		
25. Чи використовує дитина предмети за призначенням (чашка, гребінець, ложка, зубна щітка, тарілка, м'яч, машинка, телефон тощо)? Скільки приблизно предметів використовує?		
26. Чи любить дитина будувати вежу з кубиків? Яку кількість кубиків використовує для будування?		
27. Чи використовує дитина рольові ігри?		

Дякую за увагу!